

نسخه‌های تازه یافته

حسین متقی

بخش اول

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، نسخه‌های خطی اگرچه کم‌حجم باشند، باید بدون هیچ‌گونه پیش‌داوری و تبعیض فهرست شوند و به تفصیل معرفی گردند، چه بسا که همین دستنویس‌های خرد و کم‌حجم گمشده پژوهشگری بوده باشد، هر چند از نظر برخی فهرست‌نگاران این‌گونه نسخه‌ها ارزش فهرست‌نگاری ندارند. اینک در ادامه، طبق وعده‌ای که در شماره پیشین این نشریه وزین داده شد، در حدود ۱۲۰ رساله کوچک و کم‌حجم و حتی بزرگ و حجیم - که فقط در جلد نخست فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته‌الله از قلم و دید فهرست‌نگار آن دور مانده - معرفی می‌گردد، امید است تا به تدریج در این مجله به بررسی یک‌یک رساله‌های فائده در مجلدات فهرست‌های نسخ خطی کتابخانه پرداخته شود و ان‌شاء‌الله پس از اتمام معرفی رساله‌های جا مانده در مجموعه‌ها به سایر استدراکات نیز پرداخته خواهد شد.

(اخلاق - عربی)

۱. آداب التعلم والتعليم

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «ينبغي لطالب العلم والحكمة أن يكون بينه وأمنية إسكان نفسه و تکميل

نفوس الناقصين دون إقبال الناس ... ؛ فصل في العلوم الأدبية، علم الأدب ما يحترز به عن الخلل في كلام العرب لفظاً ...».

انجام: «فصل في مصطلحات علم المنطق ... ؛ دلالة الكتابة و الألفاظ وضعيّة بحسب اختلاف الأوضاع فحصل للأشياء وجودان آخران لفظي و كتبي و السلام».

گزارش متن: رساله مختصری است در آداب تعلیم و تعلّم و این که دانشجوی علوم اسلامی چه آثار و کتبی را باید مطالعه نماید؛ این اثر در چند «فصل و لمعة» نگارش یافته است. گفتنی است شاید این اثر بخشی از کتابی بزرگ بوده باشد که البته احتیاج به بررسی بیشتری دارد. برخی فصول این اثر برای تحقیق بیشتر پژوهشگران درج می‌گردد: فصل في العلوم الأدبية (۹۰ الف)، فصل في تعداد العلوم الشرعيّة (۹۰ ب)، فصل في أجزاء علم الطريقة (۹۱ ب)؛ فصل في العلوم الحكميّة (۹۱ ب)، لمعة: الحكمة النظرية (۹۲ الف)، لمعة: العلم الإلهي (۹۲ الف)، فصل [في] فروع علم الإلهي (۹۳ الف)، فصل في مصطلحات علم المنطق (۹۳ ب)، و ... ناگفته نماند که در این موضوع کتب چندی تألیف گردیده است که از آن جمله‌اند: آداب المتعلّمين خواجه نصیرالدین طوسی و تعلیم المتعلّم برهان‌الدین زرنوجی و دیگران. رساله حاضر هیچ یک از آنها نیست. همچنین در این اثر از کتبی نام می‌برد که برای مطالعه متعلّم و دانشجو توصیه گردیده است، برخی عبارت‌اند از: مفتاح العلوم لأبی یعقوب یوسف السکاکی، مفاتيح الغیب لفخرالدین محمد الرازی، تجريد العقائد للأستاذ الكلّ في الكلّ نصير الحقّ و الدین محمد بن الحسن الطوسی، کتاب الأصول لأقلیدس الصوری، کتاب المجسطی المنسوب إلى البطلمیوس القلوذی، کتاب الکون، کتاب السماء و العالم، کتاب المعادن، کتاب النبات، کتاب الحيوان، ایساغوجی، کتاب الشفاء لابن سینا و ... مؤلف درباره برخی از کتب فوق نیز اظهارنظرهایی دارد، برای نمونه درباره شفاء بوعلی می‌نویسد: «کتاب الشفاء مشتمل علیها [أصول العلوم النظرية] بأجمعها و المتأخرون قد أخذوا من کلّ من المنطق و الطبيعيات و الالهيات شيئاً و ترکوا أشياء، لعمری أنّ ما طرحوه و إن لم یکن أعلى و أرفع مما أخذوه لم یکن أدنی و أنزل فصار كلامهم فيها بحيث لا یشفی العلیل و لا یروی الغلیل كما لا یخفی علی الطلبة».

گزارش نسخه: □ نوع خط: شکسته نستعلیق □ نام کاتب: [حیدر بن علی بن اسماعیل بن عبدالعالی هاشمی عاملی کرکی (به قرینه برگ ۳۸ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال

۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۴ (۹۰ الف - ۹۳ ب) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۶/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۲ × ۱۹/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است. در انجام فواید طبّی، ریاضی، حدیثی، رمل، ابیاتی به فارسی و عربی دیده می‌شود که از آن جمله است: قال رجل لمعشوقته: أريد أراك ففهمت منه المسواك لأنّه من شجر الأراك فأتته به فقال له: ما أريد سواك! جميع أحاديث كتاب الكافي ستّة عشر ألفاً ومئة وتسعة وتسعون حديثاً: الصحيح ۵۰۷۲، الحسن ۱۴۴، الموثّق ۱۱۱۸، القوی ۳۰۲، الضعیف ۹۴۸۵ و... .
«ذیل نسخه شماره ۱۰۱»

۲. [أحاديث منتخبة]

(حدیث - عربی)

از: حسن بن علی بن حسن حسینی توبلی بحرانی^۱ (درگذشته بعد از سال ۹۷۱ هـ).
آغاز: «بسملة، حكاية عن موسى بن عمران ؑ، أنه لاقى إبليس - لعنه الله - في طريق الطور فرفع العصا ليضربه بها قال: يا موسى، أنا ما أخاف من العصي وإنما أخاف من قلب فيه الصفا...».

انجام: «و قال للعلماء أنتم أحبائي وأفضل خلقی بعد أنبيائي وقال ﷺ: العالم والمتعلّم في الفضل سواء، من كتاب الديلمی».

گزارش متن: مجموعه‌ای است از احادیث با عنوان‌های «مسئله - مسئله، علة، فائدة، باب - باب» که از ارشاد القلوب دیلمی (قرن ۸ هـ) و طبرسی (قرن ۶ هـ) و... نقل شده است. در برخی ابواب از جمله علل‌هایی که برای احکام نقل می‌کند، شبیه به علل الشرائع مرحوم شیخ صدوق است، ولی آن نیست. این اثر به احتمال بسیار باید از گردآورنده این مجموعه یعنی کاتب نسخه بوده باشد که البته باید بیشتر تحقیق شود. برخی عناوین و ابواب این نسخه چنین است:

باب علة وجوب الخمس، باب مواقیت، باب فی الزکاة، باب فی فضل الصدقة، باب فی فضل الکعبة، باب فی المال، باب فی الأکل و الشرب، باب الايمان و النذر، باب فی حبّ

النساء، باب فی حق الزوج، باب فی حق المرأة علی زوجها، باب الغيرة، باب عقود المرأة، باب ما جاء فی المتعة، باب ما جاء فی الأولاد، باب فی الطلاق، باب علة خروج المؤمن من الکافر، باب العلة التي من أجلها صارت

یادآوری می‌شود چنانچه این اثر از کاتب بوده باشد تاریخ تألیف آن سال ۹۷۱ هـ خواهد بود.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ نام کاتب: شاید به خط مؤلف که همان کاتب این مجموعه است □ تاریخ کتابت (تألیف): سال ۹۷۱ ق □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکى و قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۲۱ (۹۶ ب - ۱۱۶ الف) □ تعداد سطر: ۲۰ □ اندازه متن: ۱۲×۱۴/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷/۵×۲۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: زرد با عطف و مغزی تیماج مشکى فرسوده؛ درون: قهوه‌ای. ویژگی‌های نسخه: این اثر در حاشیه تصحیح گردیده است و حاشیه‌نویسی‌هایی به نقل از کتاب الدیلمی و معالم التنزیل دارد.

«ذیل نسخه شماره ۲۴۵»

۳. احکام نجوم (رساله در ...) (احکام نجوم - فارسی)
مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «باب در دانستن آن که اول هر ماهی چه روز است به طریق ...، (۱۱۳ الف) فصل بدان که فلک البروج را دوازده بخش کرده‌اند و هر یک را برج نام نهاده‌اند و این بروج بعضی منقلب و بعضی ثابت و بعضی ذوجسدین می‌باشند ...».

انجام: «(۱۲۱ الف) باب در دانستن سکزیلدوز، بدان که حکما تصور ...، (۱۲۱ ب) فصل در بیان احکام قوس و قزح ... و اگر از جانب مشرق بود دلیل باشد بر چیزهای اراجیف و مرگ اکابر و الله أعلم بالصواب».

گزارش متن: رساله‌ای است در بیان بروج فلکی دوازده گانه و احکام متفرع بر آنها، همچون طالع، تولدها و ... که در چند باب و فصل به شرح ذیل نگارش یافته است:

باب: در بیان دانستن آن که اول هر ماهی چه روز است (۱۱۲ ب)، فصل: بدان که فلک البروج را دوازده بخش کرده‌اند (۱۱۳ الف)، فصل: در بیان نظرهای ستاره‌های سیاره

(۱۱۳ ب)، فصل: اگر ماه در برج حمل باشد دیدار پادشاهان و حاکمان دیدن و ...
 (۱۱۴ الف)، فصل: روز شنبه به زحل تعلق دارد؛ روز یکشنبه به آفتاب ... (۱۱۶ ب)،
 فصل: بدان که چون آفتاب بر برج حوت رسد ... (۱۱۷ ب)، فصل: اول سال عرب از غره
 محرم است و ... (۱۱۷ ب)، فصل: اول محرم که ابتدای سال عرب است ... (۱۱۷ ب)،
 فصل: نوروز که اول سال عجم است (۱۱۸ الف)، فصل: هر وقتی که فرزند از مادر متولد
 می شود (۱۱۸ الف)، فصل: هر برجی از بروج دوازده گانه که طالع واقع شود ...
 (۱۱۹ الف)، فصل: در بیان احکام آفتاب گرفتن و آن را خسوف گویند (۱۱۹ ب)، فصل:
 در بیان احکام ماه گرفتن و آن را خسوف گویند ... (۱۲۰ الف)، باب: در دانستن
 سکزیلدوز (۱۲۱ الف)، فصل: در بیان احکام رعد و برق (۱۲۱ الف)، فصل: در بیان
 احکام قوس و قزح.

گزارش نسخه: □ نوع خط: شکسته نستعلیق □ نام کاتب: [حیدر بن علی بن اسماعیل
 بن عبدالعالی هاشمی عاملی کرکی (به قرینه برگ ۳۸ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال
 ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان ها و نشانی ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهر زده
 □ تعداد برگ: ۱۱ (۱۱۲ ب - ۱۲۲ الف) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۶/۵
 سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹/۵ × ۱۲ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه ای فرسوده.

ویژگی های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است. در انجام نسخه فوایدی در
 معرفت رجال الغیب (۱۲۲ الف)، در مسافرت و ادعیه و آداب آن (۱۲۲ ب - ۱۲۵ الف)،
 تبصره ای در اعتدال در اخلاق و صحت نفس و ... (۱۲۵ الف - ۱۲۶ الف) و ... آمده است.
 «ذیل نسخه شماره ۱۰۱»

۴. احوال الفارابی (۱)

(تراجم - عربی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «فی کتاب تاریخ الأطباء أبوبصیر^۱ الفارابی هو محمد بن محمد بن أوزلغ بن
 طرخان من مدینة فاراب و هی مدینة من مداین الترتک فی أرض خراسان و کان أبوه قاید
 الجیش و هو فارسی ...».

۱. در نسخه چنین است و صحیح آن ابونصر است.

انجام: «مقاله فی وجود صناعة الكيمياء و الردّ علی مبطلها کلام ... علی مسائل سأله عن معنی ذات و معنی جوهر و معنی طبیعه، کتاب النوامیس لأفلاطن، کتاب شرائط الیقین، رساله فی مهیة النفس؛ انتهى».

گزارش متن: شرح احوال ابونصر محمد بن محمد فارابی (متوفای سال ۳۳۹ هـ) منقول از کتاب عیون الأنباء فی طبقات الأطباء تألیف موفق الدین ابوالقاسم بن أبی أصیبه خلیفه بن یونس طبیب خزرجی شافعی (درگذشته سال ۶۶۸ هـ) است که البته تلخیص گردیده است. خلاصه‌ای از عبارات ابن ابی‌اصیبه در مؤلفات الفارابی: صص ۲۷ - ۳۰ و متن کاملی از عبارات وی در الفارابی فی المراجع العربیة: صص ۹۸ - ۱۱۱ درج شده است. گفتنی است در این نسخه از عیون الأنباء ابن ابی‌اصیبه با عنوان تاریخ الأطباء یاد شده است. در این شرح احوال به برخی تصنیفات فارابی نیز اشارت رفته است که عبارت‌اند از: شرح المجسطی لبطلمیوس، شرح البرهان لأرسطو، شرح القیاس لأرسطو، شرح کتاب باریمیناس، شرح کتاب ایساغوجی لفرفوریوس، شرح کتاب سماع الطبیعی لأرسطو، کتاب النوامیس، شرح مقاله اسکندر الأفردوسی فی النفس، شرح صدر کتاب الأخلاق لأرسطو، کتاب المدینه الفاضله و المدینه الفاسقه و المدینه المبذله و المدینه الضالّه، کتاب الموسیقی الکبیر، کتاب فی إحصاء الإیقاع، کلام فی الموسیقی، فصول فلسفیة منتزعة من کتب الفلاسفة، کتاب الردّ علی جالینوس، کتاب النوامیس لأفلاطن، کتاب شرائط الیقین، رساله فی مهیة النفس و

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی)^۱ فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۳۶۳ الف) □ تعداد کل سطور: ۲۳ □ اندازه متن: ۱۷/۵ × ۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۷/۵ × ۱۸ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگی‌های نسخه: آثار بسیار ناچیزی از رطوبت‌دیدگی در فراز برگ آغاز دیده می‌شود.

۱. نسخه‌ای به خط همو در این کتابخانه به شماره ۷۴۹۸ نگهداری می‌شود که کاتب در آن نام پدر خویش را «نقدعلی» معرفی کرده است؛ گفتنی است مجموعه دیگری هم به خط همین کاتب به شماره ۲۰۳۹ در کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران در تهران موجود است.

رک: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه نوربخش (خانقاه نعمت‌اللهی تهران): ج ۱، ص ۱۳۹؛ الفارابی فی المراجع العربیة: صص ۹۸ - ۱۱۱؛ عیون الأنباء فی طبقات الأطباء: صص ۶۰۳ - ۶۰۹.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۵. احوال الفارابی (۲)

(تراجم - عربی)

از: ابوالعباس احمد بن محمد بلخی اربلی مشهور به «ابن خلکان» (درگذشته سال ۶۸۱ هـ). آغاز: «فی تاریخ ابن خلکان: ابونصر محمد بن محمد بن طرخان بن اوزلغ الفارابی ترکی الحکیم المشهور صاحب التصانیف فی المنطق و الموسيقى و غیرهما من العلوم و هو أكبر فلاسفة المسلمين ...».

انجام: «و لم یزل علی ذلك إلى أن توفي سنة تسع و ثلاثین و ثلاثمئة بدمشق و صلی علیه سیف‌الدولة فی أربعة من خواصه و قد ناهز ثمانین سنة و دفن بظاهر دمشق [خارج باب الصغير] انتهى».

گزارش متن: شرح احوال ابونصر محمد بن محمد فارابی (متوفای سال ۳۳۹ هـ) به نقل از وفیات الأعیان و أبناء الزمان تألیف ابن خلکان است که در این نسخه با اندکی تصرف در برخی عبارات درج گردیده است. گفتنی است که در این نوشتار از کتاب وفیات الأعیان با عنوان تاریخ ابن خلکان یاد شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۴۰۷ ب - ۴۰۸ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین، با ترنج و سرترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: الفارابی فی المراجع العربیة: ج ۱، صص ۱۱۵ - ۱۱۹؛ وفیات الأعیان و أنباء الزمان: ج ۴، صص ۳۸۷ - ۳۸۹.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۶. اختلاف الناس فی أمر النفس و أمر العقل = أمر النفس و أمر العقل = النفس = رسالة الشيخ الرئيس إلى الكيا أبي جعفر محمد بن الحسين بن المرزبان (فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ هـ).
آغاز: «کیانی^۱ أطال الله بقاء^۲ الکیاء الفاضل الأوحد و أدام عزّه و تأییده و نعمته و تمهیده و أجزل من کلّ خیر مزیده عن سلامته و الحمد لله ربّ العالمین و صلوته علی رسوله محمد و آله الطیبین، قد وصل کتاب الکیاء ... و شکرت الله عزّت قدرته ... و الذی ذکره من اختلاف الناس فی أمر النفس و العقل ...».

انجام: «و طالت علی افتخرت منانتی و كانت قد أقعدتني و کفّت یدی عن الخطّ و الكتابة و هذا أول ما کتبت بیدی و هو من بركات معرفته و الله تعالی تمنعنی و السلام».
گزارش متن: رساله مختصر فلسفی در موضوع نفس و عقل است که بنابر مقدمه رساله، ابن سینا در جواب سؤال کیا ابوجعفر محمد بن حسین بن مرزبان نگاشته و بنا به نوشته مرحوم مهدوی باید یکی از آخرین نوشته‌های ابن سینا بوده باشد. ابن سینا در این اثر از کتاب الانصاف و چگونگی از بین رفتن آن سخن به میان آورده است: «إني كنت صنفت کتاباً سمّیت کتاب الإنصاف و قسّمت العلماء قسمین مغربین و مشرقین ... و قد کان یشتمل هذا الکتاب علی قریب من ثمانیة و عشرين ألف مسألة ... لکان عشرين مجلدة فذهب فی بعض الهزائم و لم یکن الا نسخه النسیف ...». مرحوم مهدوی آورده است که ظاهراً نهب و غارت منزل شیخ الرئيس در حدود سال ۴۲۵ هـ اتفاق افتاده بوده است. گفتنی است که اصفهان در سال ۴۲۱ هـ یک بار غارت شده و مصحح تنمّه صوان الحکمة به نقل از زبدة التواریخ نهب کتب شیخ ابوعلی سینا را در سال ۴۲۷ هـ یادداشت کرده است که با توجه به سال وفات شیخ الرئيس، همان‌گونه که گذشت، باید از آخرین تألیفات وی بوده باشد. نیز بنا به نوشته مرحوم مهدوی، این اثر ضمن ارسطو عند العرب (ج ۱، صص ۱۱۹ - ۱۲۲) در سال ۱۹۴۷ در قاهره به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها

۱. در بیشتر نسخه‌ها «کتابی» است و صحیح آن نیز چنین است، لیکن در نسخه حاضر بدین صورت آمده است.

۲. در نسخ دیگر «تعالی» آمده است.

و نشانی‌ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۱۱۹ الف - ۱۱۹ ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۲۰×۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین، با ترنج و سرترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: صص ۲۰-۲۲.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۷. الأرزاق (رسالة فی ...)

(عقاید - عربی)

از: شیخ‌الرئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ هـ).
 آغاز: «و کتب، - قدس الله روحه - إلیه، سمعت من الشيخ الزکّیّ أبی القاسم الفضل بن محمود المتطبّب - أدام الله عزّه - أنّه جرت مناظرة بین مولانا الشيخ الرئيس أفضل المتأخرین، جمع الله له شمل السرور ... فأجاب الشيخ الرئيس - أعلى الله درجته - وقال جرى بینی و بین واحد من ... ، بسم الله الرحمن الرحيم ربّ وفق و أعن الحمد لله و نعوذ بالله من علم یسلمنا إلی الجهل بعدله و الجحود لفضله أن كثيراً ممّن لم یستطع النظر ...»
 انجام: «و فی کلّ ذلك من المنافع ما یطول القول فی استخراجہ، حتّی لا یوجد فی العالم شیء باطل؛ تمّت و صلیّ الله علی محمد و أهل بیته الطیّبین الطاهرین المعصومین».

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی در موضوع رزق و روزی و کیفیت تقسیم‌بندی آن است که ابن سینا به درخواست شیخ ابوسعید ابی‌الخیر صوفی نیشابوری (متوفای سال ۴۴۰ هـ) به نحو ایجاز نگاشته است. براساس آنچه که در مقدمه این اثر آمده است، شیخ ابوسعید در نامه‌اش به ابن سینا می‌نویسد: «سمعت من الشيخ الزکّیّ أبی القاسم الفضل بن محمود المتطبّب - أدام الله عزّه - أنّه جرت مناظرة بین مولانا الشيخ الرئيس أفضل المتأخرین، جمع الله له شمل السرور و اتساق الأمور و بین جدلی فی أمر الأرزاق، فاتوقع من مولانا ...» و ابن سینا خلاصه‌ای از ماقوع را در این رساله برای ابوسعید بیان می‌دارد و البته سخن در خصوص نام شخصی که با ابن سینا مناظره کرده نیست که مرحوم مهدوی بخواهد وجهی برای آن بتراشد و بگوید اگر کلمه «جدلی» تصحیف

«صوفی» باشد آنچه در نسخه‌ها نوشته‌اند این فرد ابوسعید بوده است، درست خواهد بود؛ بنابراین به‌طور قطع این مناظره بین ابوسعید و ابن‌سینا نبوده و فقط ابن‌سینا گزارشی از ماجرا و ماقع را برای ابوسعید در این رساله نگاشته است و بس. گفتنی است این رساله نخستین بار با تحقیق خاورشناس شهیر هلموت ریتز در مجله‌المجمع العلمی العربی (س ۲۵، ش ۲، ۱۳۶۹ هـ / ۱۹۵۰ م) در دمشق به چاپ رسیده است. ناگفته نماند که این رساله در این مجموعه، یک بار دیگر نیز (بین برگ‌های ۲۶۶ ب - ۲۶۸ الف) کتابت گردیده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۱۳۷ الف - ۱۳۸ ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین، با ترنج و سرترنج طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگی‌های نسخه: آثار اندکی از رطوبت‌دیدگی بر فراز برگ‌ها مشاهده می‌گردد.
 رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن‌سینا: صص ۲۸ - ۲۹؛ المعجم الشامل للتراث العربی المطبوع: ج ۳، ص ۲۵۱.
 «ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۸. أسئلة بهمنیار عن الشيخ الرئيس فی بقاء النفس = مسائل بهمنیار = أجوبة مسائل بهمنیار (فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا^۱ (درگذشته سال ۴۲۷ هـ).
 آغاز: «بسملة، هذه أسئلة سأل بهمنیار عن الشيخ الرئيس - قدس سره العزیز - فی

۱. برخی بر آنند، مؤلف و جامع را باید ابوالحسن بهمنیار بن مرزبان مشهور به «کیارنيس» (درگذشته سال ۴۵۸ هـ) دانست، ولی از آن جایی که در عرف فهرست‌نگاری سؤال و جواب‌ها به نام مجیب (عالی) ثبت می‌شود، در این رساله نیز بدان سنت تاسی شده است، چنانچه مرحوم دکتر یحیی مهدی نیز آن اثر را به نام ابن‌سینا ثبت کرده است؛ والله العالم.

کتاب الشفاء عند الکلام فی بقاء النفس ... قال أبو القاسم لم هو محال قلت لأن الصور الجسمانية يفعل بتوسط المادة ... الجواب أما إنه لم محال فلما نبین فی العلم ...
انجام: «و فی المادة أن رفعنا عنها الصور بقيت مستعدة لقبولها، فالعقل الهیولانی جوهری للنفس، كما أن استعداد المادة لقبول الصورة جوهری لها؛ تمت الرسالة».
گزارش متن: مجموعه‌ای از سؤالات فلسفی با عناوین «السؤال - الجواب، الفائدة» که ابوالحسن بهمنیار بن مرزبان آذربایجانی مشهور به «کیا رئیس» (درگذشته به سال ۴۵۸ هـ) از ابن سینا پرسیده و وی جواب داده است. برخی از این سؤالات در المباحثات آمده است، لیکن بخش حاضر چون در بیشتر نسخه‌ها با همان عنوان یاد شده، انفرادی استنساخ و تکثیر گردیده است، در این فهرست نیز مستقل معرفی شده است. عناوین برخی سؤالات چنین است:

۱. قيل فی کتاب الشفاء عند الکلام فی بقاء النفس محال أن یفید الأعراض ... (۳۹۹ الف)؛
۲. قيل فی بیان أن الجسم المتناهی قرنه متناهية ... (۳۹۹ الف)؛
۳. إن قال قائل بعض الأمزجة أوفق لبعض القوى ... (۳۹۹ ب)؛
۴. إنا لا نحقق أن الإدراك هو حصول صورة المدرك فی المدرك ... (۳۹۹ ب)؛
۵. ذکر أن المعلول لا يجوز أن يكون علة ... (۳۹۹ ب)؛
۶. ما الذی دعا المتقدمین من الفلاسفة والمعتزلة إلى أن قالوا أنه لا يجوز أن یغفل واجب الوجود بذاته غیر ذاته ... (۳۹۹ ب)؛
۷. لابد للقوة العقلية من استعمال الفكر عند التعلم والتذكر ... (۳۹۹ ب)؛
۸. لم صار المحسوس القوى يمنع الحس عن إدراك المحسوس الضعيف ... (۴۰۰ الف)؛
۹. كيف تعلق الوجود والوحدة والإضافة و سائر اللوازم بالمواد ... (۴۰۰ الف)؛
۱۰. كيف يكون إمكان الشيء المعدوم موجوداً و المعدوم لا يكون له صفة موجودة ... (۴۰۰ الف)؛
۱۱. كيف يطالع العقل الصور الخيالية ... (۴۰۰ الف)؛
۱۲. إن جاز أن يدرك قوة جسمانية ... (۴۰۰ ب)؛
۱۳. بأي قوة يشعر بذواتنا الجزئية ... (۴۰۱ الف).

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۳ (۳۹۹ الف - ۴۰۱ ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین، با ترنج و سرترنج زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر □ رقم کاتب: «تمت الرسالة فی سلخ شهر ذی قعدة الحرام من شهور سنة اثنی و سبعین بعد الألف من الهجرة علی هاجرها ألف ألف التحية؛ تمت».

رک: دانشنامه جهان اسلام: ج ۴، صص ۸۴۸ - ۸۵۰؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق): ج ۲، ص ۱۹۳؛ فهرست کتابخانه سپهسالار: ج ۳، صص ۲۷۴ - ۲۷۵؛ فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: صص ۲۰۲ - ۲۱۲. «ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۹. أسرار النجوم = مقالة فی أحكام النجوم (احکام نجوم - عربی)
مؤلف: ارسطو.

مترجم: ناشناخته.

آغاز: «قال أرسطو فی کتاب أسرار النجوم: الفلك مطبوع و أفعال اتفاقية و الإنسان مختار و أفعاله اختيارية...».

انجام: «و لذا سمیت طبیعه خامسه مفردة و أجرا [مأ] مستديرة متوحدّة و ابتداء کلّ کون من حرکتها فلا متحدّرة و لا متصدّدة...» ناقص و ناتمام.

گزارش متن: این نسخه حاوی بخش اندکی از فصل نخست اسرار النجوم تألیف ارسطاطالیس است که به صورت منتخب نگارش یافته است. گفتنی است که در انجام همین مجموعه (نسخه شماره ۲۸۶) نسخه کاملی از همین اثر آمده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۱۴۴ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها

و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۱ (۳۶۲ ب) □ تعداد کل سطور: ۶ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۴/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج، برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین، با ترنج و سرترنج زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگی‌های نسخه: در انجام ناتمام این نسخه کاتب آورده است: «قال بعض الحكماء: فوت الوقت أشد من انقطاع الروح، لأن فوت الوقت سبب الانقطاع عن الحق و فوت الروح سبب للانقطاع عن الخلق؛ نعم ما قيل، نعم ما قيل، نعم ما قيل».

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۱۰. **أسرار الوحي = حديث المعراج**
مؤلف: ناشناخته.
(حدیث - عربی)

آغاز: «بسملة، روی عن جعفر بن محمد الباقر، عن أبيه، عن جدّه الحسين بن علی بن ابی طالب علیه السلام، أنه قال ما سئل رسول الله صلی الله علیه و آله، ربّه ليلة المعراج و سمعه منه قال: يا ربّ، أئی الأعمال أفضل؟ فقال الله تعالى: يا محمد، ليس شیء عندی أفضل من التوکل و الرضا بما قسمت يا أحمد...».

انجام: «يا أحمد، لو صلی العبد صلوة أهل السماء و الأرض و يطوی الطعام مثل الملائكة و لبس لباس العاری ... و لأظلمن قلبه حتّى ینسانی و لأنزعن من قلبه محبّتی و عليك سلامی و رحمتی و الحمد لله ربّ العالمین و الصلوة علی محمد و آله».

گزارش متن: حدیث مشهور معراج حضرت ختمی مرتبت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله است که خداوند تبارک و تعالی در جواب آن بزرگوار با خطاب: یا محمد، یا أحمد پاسخ گفته است. ناگفته نماند که این حدیث از طرق عامّه و خاصّه با اندکی اختلافات جزئی در عبارات نقل گردیده است، چنان‌که در فهرست دارالکتب الظاهرية - دمشق (التصوّف: ج ۱، ص ۷۶) از طریق اهل سنت نقل گردیده و راوی و مؤلف آن ابوبکر بن عمر مسعودی اسفراینی دانسته شده، این عبارات همچنین با اندکی اختلاف در باب ۵۴ کتاب ارشاد القلوب تألیف ابومحمد حسن بن محمد دیلمی آمده است. به هر تقدیر به همین طریق

در نسخه ۱۱۱۷۴/۳ همین کتابخانه نیز آمده است که البته آنجا با عنوان ارشاد القلوب معرفی شده و نیز ترجمه فارسی آن با عنوان اسرار وحی از میر سید علی همدانی (درگذشته به سال ۷۸۶ هـ) به شماره ۷۷۴۲/۲۵ همین کتابخانه موجود است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ مایل به نستعلیق □ تاریخ کتابت: سده ۱۰ هـ □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۷ (۳۳ ب - ۳۹ ب) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۷×۱۲/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۴×۱۹/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه نفیس در حاشیه تصحیح گردیده است. قلم خوردگی‌هایی روی برخی کلمات دیده می‌شود که گویا از کاتب بوده است. آثار رطوبت‌دیدگی برخی از برگ‌ها قابل مشاهده است. برخی وصال‌ها و ترمیم غیراصولی و فنی روی برگ‌های آسیب‌دیده نیز قابل رؤیت است. در آغاز و انجام نسخه یک مهر بزرگ گرد «المتوکل علی الله اللطیف عبدالحسین الشریف» آمده است.

«ذیل نسخه شماره ۸۶»

۱۱. نسخه دیگر (۲) **أسرار الوحی = حدیث المعراج** (حدیث - عربی)
مؤلف: ناشناخته.

آغاز: افتاده «... ابن ابی إسحاق الواعظ قال: أنا أبو الغنائم الحسن بن علی بن الحسين بن حماد المقرئ قرأه عليه بأهواز فی أواخر شهر رمضان سنة ثلاث و أربعین و أربعمئة فأقر به أبو مسلم محمد بن الحسن عبدالواحد بن عقیل، قال: أنا أبو إسحاق إبراهيم بن حاتم الزاهد بالشام، قال: حدّثنا إبراهيم بن محمد ...^۲ قال: أنا أبو بکر عبد الله بن عبدالرحمن، قال: أنا أبو عبد الله بن عبدالحمید بن أحمد بن سعید، قال: أنا إسحاق بن یسر، عن جعفر بن محمد الصادق عليه السلام، عن أبيه، عن جدّه الحسين، عن علی بن أبی طالب عليه السلام، أنه قال هذا ما سأل رسول الله صلى الله عليه وآله، ربه ليلة المعراج، فقال: يا رب، أي الأعمال أفضل؟ فقال الله جلّ جلاله: يا أحمد، ... التوکل علی ...».

۱. مخفف «أخبرنا».

۲. یک اسم خوانده نشده شاید «ابو احمد» یا «ابن احمد» بوده باشد.

انجام: «و لأظلمن قلبه حتی ینسانی و لا أذيقه حلاوة محبتی و علیک سلامی و رحمتی؛ تمت أسرار الوحی بعون الله و حسن توفيقه و صلى الله على سيدنا محمد و آله أجمعين».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ قدیم □ تاریخ کتابت: [سال ۶۹۷ هـ] (به قرینه برگ ۱۳۵ الف همین مجموعه) □ عنوان ها و نشانی ها: شنگرف و مشکى □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۸ (۱ الف - ۸ الف) □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن: ۱۶×۸/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۲/۵×۱۳ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی تیره با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه نفیس در حاشیه تصحیح گردیده و حاشیه‌نویسی اندکی نیز دارد. برخی برگ‌ها اندکی آسیب جانوری دیده است که به صورتی غیر فنی و اصولی برخی از آنها ترمیم گردیده است. آثار رطوبت‌دیدگی بر لبه‌های برگ‌ها به خصوص فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌شود. در آغاز همین مجموعه دستخط مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی رحمته الله با عبارت ذیل دیده می‌شود: «هذه مجموعة على منتخب إحياء العلوم و کتاب الدعوات، تاریخ الكتابة سنة ۶۹۷ هـ؛ شهاب‌الدین الحسینی المرعشی النجفی». در انجام نسخه فوایدی با عنوان «ماهية الأوامر العلاجية و النواهي الاحتمائية من القضاء و القدر...»، دعایی با آغاز «بسملة، اللهم إني أعوذ بك من ذهاب الدولة و تغير النعمة و تحول العافية...»، دعایی برای دیدن رسول الله صلی الله علیه و آله در خواب با آغاز «بسملة، اللهم أنت الملك لا إله إلا أنت، أنت ربّي و أنا عبدك ظلمت نفسي...» دیده می‌شود. «ذیل نسخه شماره ۱۷۱»

۱۲. اصطلاحات الحديث

(درایه - فارسی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «در بیان اصطلاحات حدیث شیعه، بدان‌که خبر و حدیث عبارت است از قول رسول الله و ائمه معصومین علیهم السلام یا تقریر فعل ... و آن بر سه قسم است: اول متواتر و آن خبری است که اقلاً باید سه کس خبر دهند به شرط آن‌که از اخبار ایشان علم به هم رسد ...».

انجام: «بلکه شیخ شهید رحمته نقل کرده است که: سید محمد بن معید حسینی دیباچه ... طفلی که قبل از وفات او متولد شده باشد از او نقل توان نموده و من حدیث را نقل می‌کنم از سید محمد رحمته من شرح مولانا محمد تقی مجلسی رحمته».

گزارش متن: رساله‌ای است مختصر در شرح اصطلاحات حدیث شیعه (علم درایه) مشتمل بر برخی تقسیمات احادیث از حیث‌های گوناگون به مانند خبر متواتر، خبر محفوف به قرینه، خبر واحد و آن نیز به صحیح، موثق، حسن، ضعیف و ... که از شرح من لایحضره الفقیه با عنوان لوامع صاحبقرانی تألیف ملا محمد تقی بن مقصود علی مجلسی اصفهانی (درگذشته به سال ۱۰۷۰ هـ) گرفته و منتخب شده و به‌طور مستقل در این رساله درج شده است. گفتنی است که نسخه دیگری از این اثر در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری (سپهسالار) در تهران به شماره «۳۲۱ صدر» نگهداری می‌گردد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ تاریخ کتابت: سده ۱۲ هـ □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: فرنگی سفید □ تعداد برگ: ۴ (۵۳ ب - ۵۶ ب) □ تعداد سطر: ۱۳ □ اندازه متن: ۷/۵ × ۱۱ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۱/۵ × ۱۶ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج عسلی با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگی‌های نسخه: آثار رطوبت‌دیدگی نسبتاً شدیدی بر فراز و پایین برگ‌ها مشاهده می‌شود که متأسفانه مطالب فوقانی برگ‌ها آسیب دیده و برخی عبارات نیز ناخوانا گردیده است، لیکن با زحمت و دقت اندکی خواناست.

رک: فهرست نسخ خطی کتابخانه سپهسالار: بخش سوم، ص ۱۴۱.

«ذیل نسخه شماره ۲۸»

۱۳. أقرب الطرق إلى الله = الطرق إلى الله (رسالة فی ...) = الطرق (رسالة ...) = شرح قول بعض المشايخ: «الطرق إلى الله بعدد أنفاس الخلائق»

(تصوف - عربی)

از: ابوالجناب نجم‌الدین احمد بن عمر بن محمد خیوقی صوفی بغدادی مشهور به

نجم‌الدین کبری» (درگذشته سال ۶۱۸ هـ).

آغاز: «بسملة، من کلام الشیخ نجم‌الدین المعروف بدایة الرازی - قدس الله روحه - . قال بعض المشایخ الطرق إلى الله تعالى أقرب الطرق إلى الله تعالى بعدد أنفاس الخلائق وطريقنا الذي نشرح فی شرحه أقرب الطريق إلى الله وأوضحها وأرشدنا و ذلك لأن الطرق مع کثرة عددها محصورة فی ثلاثة أنواع...».

انجام: «لقوله به یمشی فی الناس أى فی سائر الناس، یمشی بالفراسة و یشاهد أحوالهم کمن مثله فی الظلمات، أى کمن بقى ظلمات شجرة الإنسانیة لیس بخارج منها لا بزهریة المؤمنین و لا بشماریة الولاية و النبوة و الله أعلم».

گزارش متن: شرح عرفانی قول برخی از متصوفه است: «الطرق إلى الله بعدد أنفاس الخلائق». مؤلف در این رساله طرق وصول إلى الله را در سه قسم محصور دانسته است:

۱. طریق أرباب المعاملات بکثرة الصوم و الصلوة و تلاوة القرآن و ... ؛
۲. طریق أصحاب المجاهدات و الرياضات فی تبدیل الأخلاق و تزکیة النفس و ... ؛
۳. طریق السائرين إلى الله و الطائرين بالله و هو طریق الشطار من أهل المحبة السالکین بالجذبة.

طریق مختار نجم‌الدین کبری مورد اخیر بوده و در این باره می‌گوید که «فالواصلون منهم فی البدايات أكثر من غیرهم فی النهايات». وی برای این طریق ده اصل یاد نموده که اصول دهگانه آن چنین است: ۱. التوبة، ۲. الزهد، ۳. التوکل، ۴. القناعة، ۵. العزلة، ۶. ملازمة الذکر، ۷. التوجه إلى الله بکلیة وجوده، ۸. الصبر، ۹. المراقبة، ۱۰. الرضا.

ناگفته نماند که این اثر در برخی نسخه‌ها از جمله نسخه حاضر به نجم‌الدین رازی (درگذشته سال ۶۵۴ هـ) نسبت داده شده است؛ لیکن انتساب آن به نجم‌الدین کبری تقریباً قطعی است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ قدیم □ تاریخ کتابت: [سال ۶۹۷ هـ] (به قرینه برگ ۱۳۵ الف همین مجموعه) □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: شنگرف و مشکى □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۴ (۱۳۷ ب - ۱۴۰ الف) □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن: ۸×۱۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۳×۲۲/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج زرشکی تیره با عطف و مغزی تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگی‌های نسخه: این نسخه نفیس از آن جهت که در سده هفتم (باتوجه به سال وفات مؤلف ۶۱۸ هـ) نگارش یافته از اهمیت بسزایی برخوردار است. این نسخه در

حاشیه تصحیح گردیده است. در هامش برگ‌های «۱۳۸ الف - ۱۴۰ الف» فوایدی در علم کلام و تصوف به عربی آمده که کاملاً بدون نقطه کتابت شده است. آثار رطوبت‌دیدگی روی برگ‌های نسخه قابل مشاهده است، لیکن متن کاملاً خواناست. در انجام نسخه همچنین چند بیت اشعار عربی با مطلع ذیل دیده می‌شود:

«سألزم نفسی ... تصفح عن کلّ مذنب و ...^۱ منه علی الجرائم»

رک: هدیه العارفین: ج ۱، ص ۹۰؛ فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی: ج ۹/۱، صص ۳۰۶ - ۳۰۷؛ فهرست مخطوطات دارالکتب الظاهرية - دمشق (التصوف): ج ۱، صص ۱۰۴ - ۱۰۵.

«ذیل نسخه شماره ۱۷۱»

۱۴. اقوال الحكماء و علماء (رسالة ...)

(مواظ - فارسی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «بسمله، رساله از اقوال علما و حکما مشتمل بر ده فصل و خاتمه که هر فصلی را خاصیتی است؛ فصل اول حکما گفته‌اند که ده چیز دهن را جلا دهد: ۱. شیرینی خوردن، ۲. گوشت، ۳. عدس خوردن ...».

انجام: «... ۲۴. به دندان ناخن بریدن، ۲۵. شلوار در زیر سر نهادن، ۲۶. نشسته دستار پیچیدن، ۲۷. شلوار بر پای پوشیدن، ۲۸. به بازار رفتن».

گزارش متن: رساله‌ای است در مواظ که در غایت ایجاز نگاشته شده و حاوی ده فصل است که هر یک از فصول در چند مدخل می‌باشد، عناوین فصول این چنین است: فصل اول: حکما گفته‌اند که ده چیز دهان را جلا دهد؛ فصل دوم: در آن که نشاط و فرح آورد (۱۰ مورد)؛ فصل سوم: حکما گفته‌اند که ده چیز پیری آورد؛ فصل چهارم: در آنچه عمر زیاد کند، حکما گفته‌اند ده چیز است؛ فصل پنجم: ده چیز غم آورد؛ فصل ششم: در آنچه که حشمت بیفزاید، حکما گفته‌اند که ده چیز است؛ فصل هفتم: در آن که روشنی چشم بیفزاید (۱۰ مورد)؛ فصل هشتم: در آن که بدن را صحیح دارد، حکما گفته‌اند که ده چیز بدن را تندرست دارد؛ فصل نهم: در آنچه فراموشی آورد، حکما

۱. بر اثر رطوبت‌دیدگی ساقط شده است.

گفته‌اند که سی چیز است که سبب نسیان شود؛ فصل دهم: در آن که درویشی آورد، حکما گفته‌اند که سی چیز است که موجب فقر است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ تاریخ کتابت: سده ۱۲ ه □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی □ تعداد برگ: ۱ (۸۸ ب) □ تعداد سطر: به صورت چلیپا کتابت شده است □ اندازه متن: ۱۳×۱۹/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۵×۲۰ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قرمز، مجدول ضربی.

ویژگی‌های نسخه: برخی قلم خوردگی‌های مختصری دیده می‌شود.

«ذیل نسخه شماره ۱۱۸»

۱۵. الامالی الفلسفیه = الحجّة العقلیة علی المعاد الجسمانی

(فلسفه و کلام - عربی و فارسی)

از: میر نظام‌الدین احمد بن ابراهیم حسینی دشتکی شیرازی (درگذشته سال ۱۰۱۵ ه).
آغاز: «فی يوم الأربعاء ۱۶ شهر جمادی الثانی عبارة أخرى، أخرى الحی، إِمّا أن یلتذّ و یستکمل بالذّات الحسیّة فقط أو یلتذّ و یستکمل بهما جمیعاً و الأوّل هو النفوس الحيوانیّة ...، فی اليوم الجمعة ۲۵ شهر ذی الحجّة ۱۰۰۶ فی برزویه فسا؛ تحریر و تقریر آخر للحجّة العقلیة علی المعاد الجسمانی أنّ النفس ... (۴۴۱ ب) بعضهم فی بعض رسائله بالفارسیة و چون نیز روح تمام کشف شود و کمال کشف آن بر طوری و رای عقل موقوف است ...».

انجام: «نعم لا یمکن الجمع بین الایمان بما جاء به النبیّ و إنکار الحشر الجسمانی كما قال الإمام علی ما مرّ و سیجیء أيضاً بیانه مفصلاً بعد ذلك فی هذه الأوراق فتأمل».

گزارش متن: مجالسی (امالی) چند در موضوعات مختلف فلسفی و کلامی است مشتمل بر لذت جسمانی و عقلانی مورّخ روز چهارشنبه ۱۶ جمادی الثانی، معاد جسمانی مورّخ عصر چهارشنبه ۱۶ جمادی الثانی سال ۱۰۰۷ ه، حجّت عقلانی بر معاد جسمانی مورّخ روز جمعه ۲۵ ماه ذی الحجّه سال ۱۰۰۶ ه در برزویه شهر فسا، تنزیه باری تعالی از جسمیّت مورّخ روز پنجشنبه ۶ ماه جمادی الثانی سال ۱۰۱۱ ه و معاد جسمانی به نقل از محقق دوانی در شرح عقاید عضدی مورّخ شب پنجشنبه ۱۳ جمادی الثانی سال

۱۰۰۶ هـ که در آن به تفسیر آیه «أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ * وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ * قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ»^۱ پرداخته شده است. ناگفته نماند که دو نسخه دیگر از این اثر یکی در کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق) به شماره ۱۲۵۵/۴۱ و دیگری در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۱۹۴۰/۲ نگهداری می‌گردد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۴۴۱ الف - ۴۴۲ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر. رک: ریحانة الادب، ج ۶، صص ۲۰۰ - ۲۰۱؛ فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران: ج ۸، صص ۵۵۶ - ۵۵۷؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق): ج ۲، ص ۱۹۳.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۱۶. اوراد فتحیه = اورادیه (دعا - عربی و فارسی)
از: میر سید علی بن شهاب‌الدین محمد حسینی همدانی ملقب به سیاهپوش (درگذشته سال ۷۸۶ هـ).

آغاز: «بسمله، چون سنت صبح بگذارد صد بار بگوید سبحان الله و بحمده، سبحان الله العظیم و بحمده، استغفر الله، بعد این دعا بخواند: اللهم إني أسألك رحمة من عندك تهدي بها قلبي و تجمع بها شملی و تلم بها شعثی ...»
انجام: «و صلی الله علی سیدنا محمد فی النهار إذا تجلی و صلی علی سیدنا و علی جمیع الأنبیاء و المرسلین و علی ملائکتک المقربین و علی عبادک الصالحین و علی أهل طاعتک أجمعین و ارحمنا معهم برحمتک یا أرحم الراحمین».

گزارش متن: مجموعه‌ای از ادعیه، اذکار و اوراد است که صوفی (نقشبندی) باید بدان اذکار مداومت داشته باشد. نسخه‌ای از این اثر به شماره ۷۷۴۲/۵ در همین کتابخانه بزرگ موجود است که نسخه حاضر نسبت به نسخه یاد شده، اندکی نقص دارد. ناگفته نماند که این اثر به صورت سنگی در لکهنو - هند به سال ۱۲۵۷ هـ در کانپور - هند ۱۸۷۶ م و در لاهور - پاکستان به سال ۱۲۷۹ هـ به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۷ هـ] (به قرینه برگ ۸۰ ب) □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۵ (۱۰۹ ب - ۱۱۳ الف) □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن: ۸/۵ × ۱۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۶/۵ × ۲۳ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج یشمی با ترنج ضربی با زمینه گل و بوته و مرغ و گوزن.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه و بین سطور تصحیح گردیده و اضافاتی نیز در هامش دارد. رک: الذریعة: ج ۲، ص ۴۷۴؛ فهرست کتابهای چاپی فارسی: ج ۱، ص ۵۹۸.

«ذیل نسخه شماره ۱۹۵»

۱۷. ایضاح براهین مستنبطة فی مسائل عویصة (الرسالة فی ...) (فلسفه - عربی) از: شیخ‌الرئیس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ هـ). آغاز: «بسملة، هذه رسالة يشتمل على إيضاح براهين مستنبطة في مسائل عويصة لم يعثر عليها من كتب المتقدمين ...، برهان على إثبات الحق الأحد جلّ جلاله؛ برهان على جوهرية النفس؛ برهان على بقاء النفس الإنسانية بعد الموت ...». انجام: «فالعلة الغائية محفوظة مع وجودها وانحيازها إلى صحة الملاء الأعلى متعلقة بالجلایا العقلية؛ تمت الرسالة بعون واهب العقل».

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی است که بنابه نوشته مرحوم یحیی مهدوی قسمتی از این رساله در نسخ متعدد به نام العروس یا سلسلة الفلاسفة و غیره ضبط شده است. گفتنی است که این رساله در سه فصل و برهان (۱. اثبات الصانع، ۲. اثبات جوهرية النفس، ۳. بقاء النفس) نگارش یافته است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی]

ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف) [تاریخ کتابت: ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۶۳ ب - ۶۴ ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر. رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: ص ۵۱.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۱۸. پاسخ پرسش‌های اسکندر = حدود = صد و پانزده پرسش از ارسطو
(فلسفه - فارسی)

مؤلف: ارسطو.

مترجم: ناشناخته.

آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ... بدان که چند فصل است اندر صد و پانزده مسئله که اسکندر از استاد خویش ارسطاطالیس حکیم پرسیده است ...»
انجام: «گفت: مرکز دایره. گفتم: درونشان هست. گفت: نقطه پرگار از دایره. تمام شد مسائل مسائل بحمد الله و حسن توفیقه».

گزارش متن: پاسخ حدود ۱۵۰ سؤال فلسفی با سربندهای «گفتم - گفت» است که اسکندر از استادش ارسطو پرسیده است. در برخی مصادر از جمله فهرستواره کتاب‌های فارسی باید دقت نمود که بین پاسخ و پرسش‌های اسکندر خان گورکانی (نوه تیمور گورکانی) و اسکندر شاگرد ارسطو در رساله‌هایی مانند این رساله خلط گردیده است.
گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۳۲۶ ب - ۳۲۷ ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج، برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: فهرستواره کتاب‌های فارسی (منزوی): ج ۶، صص ۸۸ و ۱۳۴؛ فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (مشکوة): ج ۳، ص ۴۱.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۱۹. تاریخ احوال شیخ الرئيس = سيرة ابن سینا = سرگذشت ابن سینا = سيرة الشيخ
(تراجم - عربی)

از: ابو عبید عبدالواحد بن محمد جوزجانی (درگذشته سال ۴۳۸ هـ).

آغاز: «بسملة، تاریخ احوال الشيخ الرئيس أفضل المتأخرين أبوعلی الحسین بن عبداللّه البخاری - سقى الله ثراه - ذکر أنّ أبی کان رجلاً من أهل بلخ وانتقل إلى بخارا فی أيام نوح بن منصور السامانی و اشتغل بالتصرف و تولى ...».

انجام: «و بعد ثمانية أشهر نقل إلى إصفهان و دفن فی القبة العلائیه خارج المدينة بباب کون کنبد، - سقى الله ثراه ...^۱ رضوانه و کساه جلابیب غفرانه -، اللهم اغفر له و لجميع المؤمنين و المؤمنات».

گزارش متن: شرح حال شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبداللّه بن سینا (درگذشته به سال ۴۲۷ هـ) است که از سوی شاگردش ابو عبید جوزجانی ترتیب یافته است. مرحوم یحیی مهدوی درباره این اثر می نویسد: «رساله‌ای که ابو عبید عبدالواحد جوزجانی در شرح حال شیخ نوشته است و قسمت اول آن تقریر شیخ و قسمت دوم آن مشاهدات جوزجانی است، به رساله سرگذشت یا سیره و یا مناقب شیخ الرئيس معروف است؛ این رساله مستقیماً یا غیرمستقیم مستند تمام کسانی است که بعدها شرح حال شیخ و فهرست آثار او را نوشته‌اند. جوزجانی در این سرگذشت، فهرستی از مصنفات استاد خود داده است. نظر به رابطه نزدیک و مصاحبت تقریباً مستمر حدود ۲۵ سال این شاگرد با استاد و جدّ و کوششی که جوزجانی در جمع آثار شیخ داشته است، می توان رساله سرگذشت را وسیله مطمئنی برای تحقیق دانست، لکن کسانی که آن را اصل و سند خود برای نوشتن شرح حال و ثبت عناوین آثار شیخ کرده‌اند و نساخان غالباً چیزهایی بر فهرست آن افزوده‌اند و در این راه سعی بلیغ مبذول داشته‌اند تا آن جا که مثلاً عدّه مصنفات شیخ

در نسخ نسبتاً قدیمی *تتمة صوان الحکمة* و *أنباء العلماء* بأخبار الحكماء القفطی در حدود چهل و در نسخ جدید *تتمة صوان الحکمة* متجاوز از ۱۱۵ و در نسخه *ایاصوفیه* شماره ۴۸۴۹ بالغ بر ۱۴۵ است. به احتمال قوی فهرستی که *بیهقی* در *تتمة صوان الحکمة* و القفطی در کتاب خود آورده‌اند، اگر همان فهرستی نباشد که *جوزجانی* در رساله سرگذشت ثبت کرده است، بسیار نزدیک به آن است، زیرا در نسخ متعددی از آن رساله، من جمله *ایاصوفیه* ۴۸۵۲ و *احمد ثالث* [در موزه طوپ قاپی سرای استانبول] ۳۴۴۷ و *اسعد* [افندی] ۳۶۸۸ این عبارت یا قریب به مضمون آن نوشته شده است که «أما ما ذكره أبو عبيد الجوزجاني في تاريخ سيرته من فهرست كتبه فهو يقارب أربعين تصنيفاً وقد اجتهدت في تحصيل ما صنف و أثبت في هذا الفهرست ما وجدته مضافاً إلى ما ذكره الشيخ أبو عبيد ما يقارب تسعين تصنيفاً». البته ممکن است *جوزجانی* از راه فراموشی یا عدم وقوف، نام بعضی از مصنفات را ثبت نکرده باشد و یا این که *نساخان* در حین نقل، بعضی از آنها را از قلم انداخته باشند، چنان که ظاهراً مذکور نبودن نام کتاب *عیون الحکمة* در *تتمة صوان الحکمة* بایستی معلول یکی از این دو امر باشد، لکن بعید می‌نماید که *جوزجانی* یعنی کسی که بیست و پنج سال در مصاحبت شیخ بوده است و در جمع و حفظ آثار استاد کوشش داشته است، هنگام یادداشت عناوین آثار، قریب دو برابر یا سه برابر آنچه را که نقل کرده است فراموش کند ... چنان که اشاره شد رساله سرگذشت سند اصلی تمام کسانی است که بعدها شرح حال ابن سینا را نوشته‌اند و *بیهقی* در *تتمة صوان الحکمة* و القفطی در *تاریخ الحكماء* و ابن ابی‌اصیبه در *عیون الأنباء* و شهرزوری در *نزهة الأرواح* و دیگران در آثار خود آن را با کمی تغییر به تفصیل یا به اجمال نقل کرده‌اند؛ علاوه بر این نسخه‌هایی از این رساله نیز مستقلاً موجود است که آنها نیز همه یکسان نیستند و شاید بعضی از آنها منقول از یکی از کتب مذکور در بالا باشد.

ناگفته نماند که این اثر با تحقیق محسن صبا و ترجمه فارسی آن از سوی سعید نفیسی در سال ۱۳۳۱ ش در تهران به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۴ (۱۲۴ ب - ۱۲۷ ب) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵×۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸×۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد:

دورو تیماج، برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.
 رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: صص ط - یب (مقدمه)؛ ریحانة الادب: ج ۱، ص ۴۳۶؛ الذریعة: ج ۱۶، ص ۴۰۶؛ فهرست کتاب‌های چاپی عربی: ص ۵۲۹؛ المعجم الشامل للتراث العربی، المطبوع: ج ۲، ص ۸۹.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۲۰. [تخلف المعلول عن العلة التامة] (فلسفه - عربی)

از: مولی خلیل بن غازی قزوینی (درگذشته سال ۱۰۸۹ هـ).
 آغاز: «امتنع تخلف المعلول عن العلة التامة وإلا إما يكون التخلف واجباً أو جائزاً لا سبيل إلى الأول بالبدیهة و الاتفاق ... أجاب عنه أستاذ الكل مولانا الخلیل - أدام الله تعالى إفاداته - خطر بالبال جوابان عنه تحقیقی و جدلی ...»
 انجام: «... أن يحمل على هذا ما قال بعد قوله لا يقال و حينئذ ما قال بعد قوله لأننا نقول خارج عن قانون التوحيد و السلام على من اتبع الهدى، انتهى».
 گزارش متن: جواب سؤال مولی محمدباقر طالقانی (الطالبانی؟) درخصوص تخلف معلول از علت تامة خویش است که سائل از ملا خلیل قزوینی پرسش نموده است و گویا ناظر به بخشی از حاشیه عده الاصول وی دارد، چنان که یکی از سؤال‌های ملا نذرعلی نیز همین سؤال بوده است و وی نیز در این رساله مختصر، جواب او را به قول خویش به دو طریق تحقیقی و جدلی داده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق تحریری □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۲ هـ] (به قرینه برگ ۳۶۲ همین مجموعه) □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک □ تعداد برگ: ۱ (۷ ب) □ تعداد سطر: به صورت چلیپا کتابت شده است □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۱۸/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۳ × ۲۰ سانتیمتر □ نوع جلد: مشتمعی (گالینگور) قهوه‌ای روشن با عطف تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگی‌های نسخه: این اثر از آن حیث که در زمان حیات مؤلف (مجیب) نگارش یافته حائز اهمیت است. برخی مطالب و عبارت در حاشیه نگاشته شده است. پیش از شروع

رساله فوایدی از شرح المواقف (شاید شرح میر سید شریف)، بخش اندکی از تعلیقات آقا حسین خوانساری و حاشیه قدیمه در خصوص شبهه جذر أصم، مطلبی منقول از شرح العقاید اثر تفتازانی و ... دیده می‌شود که برخی از آن مطالب بسیار قابل توجه و بررسی است. «ذیل نسخه شماره ۱۳۱»

۲۱. تخمیس قصیده حائیه فی مدح امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام

(مدایح منظوم - عربی)

شاعر: ناشناخته.

آغاز: «بسملة،

کم طبیب قلبه يوماً جرح و جریح بعد قرح الجرح صح
و فطین عن هداة قد طمح و یلید فکره يوماً صدح
فیه نور الحق حقاً اتصح».

انجام: «لإله العرش ثم المصطفى و علی المرتضی و الخلفاء
من أقاموا الدین أعنی الحنفاء من لهم رب السموات اصطفوا
و بهم عیسی یری لما منح

... هل أتى مدحکم مدحاً حیاتاً للفتی
.... اکتم الأسرار ...

متی شاع ذکرى فی البرایا و اتصح

... افتاده.

گزارش متن: تخمیس قصیده‌ای حائیه در مدح مولی الموحّدين امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام است که مع الأسف علی رغم تفحص فراوان، نه به شاعر قصیده دسترسی پیدا نمودیم و نه مخمس این قصیده شناسایی گردید. در این اثر ۲۱ بند از این تخمیس آمده و باقی آن ساقط گردیده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ (۲ نوع) □ تاریخ کتابت: سده ۹ ه □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) □ نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۲۶۲ الف - ۲۶۳ ب) □ تعداد سطر: ۱۴ □ اندازه متن: ۱۱×۱۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۳/۵×۱۸ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول (فرسوده).

ویژگی های نسخه: آثار رطوبت دیدگی بر لبه زیرین برگ های این نسخه نفیس مشاهده می گردد. قلم خوردگی های اندکی در فقرات پایانی دیده می شود. سطور پایانی بد خط نگاشته شده و رطوبت دیدگی نیز باعث شده بخش هایی از عبارات محو شده و ابیات پایانی ناخوانا گردند. در آغاز نسخه خطبه ای آمده به این مضمون: «بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله الذي جعل الزواج قيد ثقیلاً وجعله...». ناگفته نماند که در درون جلد این نسخه (یک لنگه) تعدادی اوراق از نسخه ای مربوط به قرن یازدهم هجری نهاده اند.

«ذیل نسخه شماره ۶۷»

۲۲. [ترتیب بعض سور القرآن الکریم]
مؤلف: ناشناخته.
(آیات قرآن - عربی)

آغاز: «هو فی سورة البقرة: بسم الله الرحمن الرحيم لا اله الا هو الحي القيوم لا تأخذه سنة ولا نوم...».

انجام: «فی سورة الشمس: و الأرض و ما طخیهها و نفس و ما سوّیها فالهمها فجورها و تقویها؛ فی سورة طه: و یسألونک عن الجبال فقل ینسفها ربی نسفاً فیذرها قاعاً صفصفاً لا ترى فیها عوجاً و لا أمتاً».

گزارش متن: رساله ای است در آیاتی به ترتیب سوره ها که ابتدای آنها با لفظ جلالة «الله» شروع می شود، آیاتی که کلمه «رب» در آغاز یا میان آنهاست، آیاتی که با «یا أيتها الناس» شروع می گردد، آیاتی که کلمه «سبحان» در آن به کار رفته است، آیات بشارت با کلمه «بشر»، آیاتی که کلماتی مانند «خیر الرازقین، خیر الناصرین» در آنها به کار رفته است، آیاتی که کلمه «سلام» دارد، آیاتی که «إن فی ذلك» دارد، آیاتی که در آن خطاب «یا» آمده است، آیاتی که فعل امر در آن به کار رفته است، آیاتی که در اول آن «هل» به کار رفته است و ... که به ترتیب خاصی در این اثر گرد آمده است و این احتمال نیز وجود دارد که دستور العملی بوده باشد و یا طریق قرائتی باشد برای تلاوت آیات نورانی قرآن کریم و ... که به هر حال متن آن احتیاج به تحقیق و بررسی بیشتری دارد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ مُعرب □ تاریخ کتابت: سده ۱۲ ه □ عنوان ها و نشانی ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۴۷

(۱۸۸ الف - ۲۳۴ ب) تعداد سطر: به صورت چلیپا کتابت شده است □ اندازه متن: ۱۸×۹/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۳۰×۱۶ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: قهوه‌ای روشن، مجدول، ضربی؛ درون: مشکی.

ویژگی‌های نسخه: برگ‌ها مجدول به زر و مرکب مشکی است و نیز دارای کمند طلایی است. عناوین سوره‌ها به رنگ قرمز نگارش یافته است؛ مهر بیضی شکل «أفوض امری إلى الله عبده محمد مهدی ۱۱۲۴» در آغاز، میان و انجام نسخه دیده می‌شود. «ذیل نسخه شماره ۳۰۰»

۲۳. ترجمه منظوم قصیده میمیه فرزددق = ترجمه قصیده میمیه در مدح امام زین العابدین علی بن الحسین علیه السلام (مدایح منظوم - فارسی)

از: نورالدین عبدالرحمن بن احمد جامی (درگذشته سال ۸۹۸ هـ).

آغاز: «آن کس است این که مکه و بطحاء	زمزم و بوقبیس و خیف منا
حرم و تلّ و بیت و رکن و حطیم	ناودان و مقام ابراهیم».
انجام: «بر زبان کواکب و انجم	هیچ لفظی نیاید الا اهم
ذکرشان سابق است در افواه	بر همه خلق بعد ذکر الله».

گزارش متن: ترجمه منظوم قصیده میمیه از ابوفراس همام بن غالب بن صعصعة دارمی تمیمی مشهور به فرزددق (درگذشته به سال ۱۱۰ یا ۱۱۱ هـ) است که در تکریم و تعظیم اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام و به خصوص امام علی بن حسین زین العابدین علیه السلام امام چهارم سروده شده است. گفتنی است که ترجمه این قصیده در حدود ۹۵ بیت می‌باشد که در نسخه حاضر فقط سی بیت آن آمده است. نسخه کاملی از این ترجمه منظوم به شماره ۱۳۴۹۹/۸ در این کتابخانه بزرگ موجود است که در جلد سی و چهارم فهارس این گنجینه معرفی شده است و سرآغاز اصل این ترجمه منظوم براساس نسخه مذکور چنین است:

پور عبدالملک به نام هشام	در حرم بود با اهالی شام
می‌زد اندر طواف کعبه قدم	لیکن از ازدحام اهل حرم

نسخه حاضر نسبت به نسخه مذکور از بیت سیزدهم شروع شده و در برخی از نسخه‌ها هم از همین جا که اصل ترجمه قصیده نیز از همین نقطه آغاز می‌شود، مانند

نسخه کتابخانه مجلس شورای اسلامی که به شماره ۱۳۵۶۸/۹ (رک: فهرست مجلس: ج ۳۷، ص ۶۵) شروع شده است. ناگفته نماند که نسخه حاضر به عنوان اضافات مترجم در ضمن ترجمه منهاج الکرامه تألیف علامه حلی که با عنوان کرامه المنهاج نامیده، از سوی مترجم آن یعنی مجد الأدباء محمد اسماعیل بن محمد باقر مستوفی خراسانی متخلص به مجد (در گذشته سال ۱۳۲۱ هـ) در میان آن اثر درج شده است، به جهت این که اثر مذکور جداً از آن اثر است به طور مستقل فهرست می گردد. پایان سخن این که این قصیده (ترجمه منظوم) در سلسله الذهب جامی آمده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ تاریخ کتابت: [سال ۱۳۱۹ هـ] □ عنوان ها و نشانی ها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۲ (۱۳) ب - ۱۴ الف □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۲۱ × ۱۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۷/۵ × ۱۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قرمز مایل به زرشکی، مجدول، زرین با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگی های نسخه: برگ ها مجدول به زر، لاجورد و مرکب مشکی و نیز دارای کمند طلایی می باشند. پیش از شروع ترجمه منظوم آمده: «مولوی جامی قصیده فرزددق را ترجمه نظم فارسی کرده و مترجم به عین می نگارد»؛ در ضمن این نسخه که به دستور مترجم منهاج الکرامه کتابت گردیده است، یادداشت مجد الادباء (مترجم) در تاریخ ۱۳۱۹ هـ دیده می شود.

رک: ریحانة الأدب: ج ۴، ص ۳۲۷.

«ذیل نسخه شماره ۲۷۹»

۲۴. الترجیح بلا مرجح (رسالة فی ...) = پاسخ پرسش های نذر علی

(اصول فقه - فارسی)

از: مولی خلیل بن غازی قزوینی (در گذشته سال ۱۰۸۹ هـ).

آغاز: «بسمله، کمترین نذر علی عرضه داشت بر لوح عرض می نگارد که بنده را قوت مطالعه حاشیه عده که عالی حضرت مخدومی نوشته اند، استدعا آن که شفقت نموده در تحت مسائل معروضه ذیل شرح فارسی که فهم کمترین دریابد قلمی نمایند که حل عقده شده همگان نیز بهره یابند؛ اول آن که جمعی مذکور می سازند که خدام ترجیح بلا مرجح را جائز می دانند ...».

انجام: «همه دالّند بر آنچه گفتیم، مناسب مقام نیست و در کافی مذکور است و ما در شافی ذکر کرده‌ایم شرح آنها را و دفع کرده‌ایم خیالات مخالف آنها را لا یعلم الغیب إلا الله؛ تمّت».

گزارش متن: جواب پرسش‌های شاگرد مؤلف به نام ملا نذر علی است که حاوی برخی سؤالات در خصوص ترجیح بلا مرجح تخلّف معلول از علّت تامّة خویش و نیز مسائلی که محتاج به تعقل و اندیشه‌اند می‌باشد. این مطالب پیشتر در حاشیه عدّه الاصول ملا خلیل قزوینی آمده بوده، ولی گویا اندکی سنگین و غیر قابل فهم برای سؤال کننده بوده که از وی خواسته است تا برای وی حلّ نماید. گفتنی است از این اثر نسخه‌های دیگری نیز در این گنجینه موجود است که شماره‌های ۹۵۶۲/۲، ۴۰۷۶ و ۱۱۵۲۰/۶ از آن جمله‌اند.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ تاریخ کتابت: سده ۱۱ ه □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک □ تعداد برگ: ۶ (۳۶۶ ب - ۳۷۱ الف) □ تعداد سطر: ۱۹ □ اندازه متن: ۷/۵ × ۱۳/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۳ × ۲۰ سانتیمتر □ نوع جلد: مشتمعی (گالینگور) قهوه‌ای روشن با عطف تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده و با نسخه دیگری هم مقابله گردیده است (بلغ دارد).

قلم‌خوردگی‌هایی در متن دیده می‌شود که از کاتب نسخه می‌باشد. حاشیه نویسی‌ها مربوط به تصحیح است. در انجام نسخه فوایدی از شرح المواقف (گویا از میرسید شریف) و تفسیر کبیر فخر رازی نقل گردیده است. این نسخه از آن جهت که در زمان حیات مؤلف نگارش یافته است حائز اهمیت خاصی می‌باشد.

رک: الذریعة: ج ۱۱، ص ۱۴۴.

«ذیل نسخه شماره ۱۳۱»

۲۵. تعلّق النفس بالبدن = أجوبة الشيخ الرئيس إلى أبي سعيد أبي الخير

(فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (در گذشته سال ۴۲۷ ه).

آغاز: «بسملة، کتب الشيخ العارف أبوسعید بن أبی الخير - قدس الله روحه العزيز -

إلى الشيخ الرئيس - أفاض الله عليه صوب الرضوان -، تعلّق النفس بالبدن بجميع قواها

أم ببعضها ... فأجاب الشيخ الرئيس - أعلى الله درجته - وقال وصل خطاب الشيخ الأجل سلطان العارفين خاتم المشايخ أبي سعيد ... هذا سؤال يحتاج إلى مزيد تحرير فنقول: «...»
انجام: «...» و هذا ظاهر فقد إندفعت شبهة المسألة مع وضوح أشياء آخر من مسائل و نكت فافهم و فقت للسداد».

گزارش متن: رساله مختصر فلسفی است که ابن سینا در جواب سؤال ابوسعید ابوالخیر صوفی نیشابوری (در گذشته به سال ۴۴۰ هـ) نگاشته است. این جواب و سؤال در برخی نسخه‌ها مانند نسخه کتابخانه حمیدیه (استانبول) ش ۱۴۵۲ در ضمن أجوبة الشيخ الرئيس أبي علي سينا إلى أبي سعيد أبي الخير آمده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۴ (۱۲۷ ب - ۱۳۰ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف و مغزی تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگی‌های نسخه: آثار بسیار ناچیزی از رطوبت بر فراز برگ‌ها مشهود است.

رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: ص ۴.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۲۶. التعليقات

(فلسفه - عربی)

از: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (در گذشته سال ۴۲۷ هـ).
آغاز (۱۵۰ الف): «قال الشيخ الرئيس: والعلم ما يكون بأسباب والمعرفة ما يكون بمشاهدة والعلم...» (۱۵۰ الف): «بيان إرادته: هذه الموجودات كلها صادرة عن ذاته وهي مقتضى ذاته فهي غير منافية له ولأنه...» (۱۵۱ الف): «قال الشيخ الرئيس: الموجودات ما خلا واجب الوجود...» (۳۲۹ الف): «فإن قلت: لا يجوز أن يكون للمعدوم وجوداً في الذهن...» (۳۳۰ ب): «قال الشيخ الرئيس: كل حادث فقد حدث بعد ما لم

يكن فيجب أن يكون لحدوثه علة...»؛ (٣٣٦ الف): «المعلم في الاوّل غير مستفاد من الموجودات بل من ذاته فعلمه سبب لوجود الموجودات فلا يجوز على علمه...»؛ (٤٠٧ الف): «قال الشيخ الرئيس: السبب الواصل مثلاً موت الإنسان و سببه الواصل احتراق فواجه...».

انجام (٤٠٧ الف): «كلّ تدبير لما كان حادثاً كان سببه الحركة و لذلك الحركة حركة إلى أن ينتهى إلى الحركة الأولى، فإذا كلّ أفعالنا وإرادتنا و تدبيراتنا مقدّر و نحن مجتبرون عليه؛ تعليقات».

گزارش متن: مجموعه‌ای است از یادداشت‌های فلسفی که حاوی نکته‌هایی بسیار دقیق است. گفته شده ممکن است که این تعلیقات بر کتاب النجاة مؤلف بوده باشد، لیکن مرحوم مهدوی در تطبیق با آن اثر این نظر را مستبعد می‌داند و وجود عناوینی به مانند «قوله» را مانع از انتساب این اثر به شیخ الرئيس نمی‌داند و معتقد است که: «گذشته از این که مصنفین گاهی از خود به ضمیر غایب یاد می‌کنند و ممکن هم هست که شیخ الرئيس قول ارسطو یا معارضی را نقل کرده باشد، مستبعد نیست همان‌طور که در صدر نسخه ایاصوفیه (٢٣٩٠) اشاره شده است، این تعلیقات یادداشت‌هایی باشد که بهمنیار یا یکی دیگر از شاگردان در مجلس درس شیخ از گفته‌های استاد [نقل] کرده است، چنان‌که در ضمن فهرست آثار شیخ نام «تعالیق علقه عنه تلمیذه أبومنصور ابن زیلا» ذکر شده است». مرحوم مهدوی همچنین در ادامه می‌افزاید که «صاحب تمة صوان الحکمة رساله‌ای به نام التعلیقات به ابونصر فارابی نسبت داده است و رساله‌ای به این نام جزو رسائل فارابی در حیدرآباد (١٣٤٦ هـ) در ٢٦ صفحه به طبع رسیده است و نسخه‌هایی از تعلیقات فارابی در جزء مخطوطات کتابخانه‌ها موجود است...، رساله تعلیقات فارابی بسیار مختصر و حاوی قریب نود تعلیقه است و تمام این تعلیقه‌ها به‌طور متفرّق و گاهی بسیار مفصل‌تر در نسخه‌های تعلیقات منسوب به شیخ الرئيس دیده می‌شود، مثلاً تعلیق اوّل تعلیقات فارابی، تعلیق دوم از تعلیقات ابن‌سینا در نسخه‌های هیئت اوّل و تعلیق پنجم در نسخه بریتانیا است، لکن بسیار مفصل‌تر عبارتی که در صدر نسخه ایاصوفیه (٢٣٩٠) آمده است...، علت این امتزاج را روشن می‌سازد و این امتزاج نیز می‌تواند دلیلی باشد بر ضعف قولی که برحسب آن این رساله تعلیقاتی است بر نجات».

ناگفته نماند که نسخه‌هایی از تعلیقات منسوب به فارابی در همین کتابخانه موجود

است (شماره‌های ۴/۴۳۵۳، ۴۲/۲۵۸۹) که همگی آنها با نسخه حاضر جز در عبارت آغازین آن (هذه الموجودات كلها صادرة ... منافیه له) مطابقت ندارد و این نیز شاید دلیل دیگری بر تأیید دیدگاه‌های مرحوم مهدوی بوده باشد. در این نسخه بخش‌هایی از تعلیقات ابن سینا به صورت پراکنده آمده است. با توجه به مطالب فوق و توضیحات مرحوم مهدوی آنچه در الذریعة (ج ۴، ص ۲۲۴) آمده، تعلیقات فارابی و جدا از تعلیقات ابن سینا (نسخه حاضر) است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۴ (۱۲۷ ب - ۱۳۰ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف و مغزی تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: صص ۶۰-۶۴؛ مؤلفات الفارابی: صص ۱۶۱، ۱۹۶، ۲۱۴.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۲۷. **جلاء العیون** (تاریخ معصومین علیه السلام - فارسی)

از: علامه محمد باقر محمدتقی مجلسی اصفهانی (درگذشته سال ۱۱۱۰ هـ).
آغاز: «بسمله، [باب پنجم در تاریخ امام حسین علیه السلام ...] فصل پانزدهم در بیان وقایع جانگداز و مصایب محنت‌پرداز که بعد از شهادت ...، شیخ مفید و سید بن طاووس و دیگران این قضیه جانسوز را چنین روایت کرده‌اند که: چون سرهای مقدس آن سروران جهان را و برگزیدگان اهل زمین و آسمان را بر نیزه‌ها کردند ...».

انجام: ... (۱۲۷ الف) باب نهم در بیان تواریخ و احوال ... امام هفتم ابوالحسن موسی بن جعفر علیه السلام ... (۱۴۳ ب) فصل سیم در بیان بعضی از ستم‌ها که در زمان آن حضرت بر خویشان و شیعیان واقع شد، ابن بابویه به سند معتبر از عبدالله بزاز نیشابوری ... افتاده.

گزارش متن: شرح احوال و زندگانی حضرات معصومین علیهم‌السلام می‌باشد که در یک مقدمه و چهارده باب (به عدد معصومین) با استفاده از آیات و روایات معتبر نگارش یافته است. گفتنی است که این اثر نخستین بار در سال ۱۲۴۰ هجری به صورت سنگی و در سال ۱۳۴۹ ش با حروف سربی در تهران به چاپ رسیده است. این اثر همچنین به اهتمام فردی به نام سید عبدالحسین با عنوان الدع الهتون به زبان اردو ترجمه شده و در سال ۱۸۴۷ م در لکهنو - هند منتشر گردیده است. ناگفته نماند که نسخه حاضر از فصل پانزدهم باب پنجم تا فصل سوم باب نهم را داراست و باقی آن افتاده است. نسخه‌هایی دیگر از این اثر به شماره‌های ۱۸۶۵، ۷۶۶۲، ۱۰۵۳۱، ۱۰۵۶۷ و ... در همین کتابخانه بزرگ موجود است که البته نسخه شماره ۱۸۶۵ پیش‌تر در فهرست‌نگاری نخستین با عنوان تاریخ معصومین علیهم‌السلام با مؤلفی ناشناخته معرفی شده که بدین وسیله تصحیح و استدراک می‌گردد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: [سده ۱۲ ه] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز و مشکی (در برخی موارد نانوشته) □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۱۲۰ (۲۳ ب - ۱۴۳ ب) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۱۸ × ۱۱/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۴ × ۱۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: میشن زرشکی فرسوده.
 رک: الذریعة: ج ۵، صص ۱۲۴ - ۱۲۵؛ فهرست کتاب‌های چاپی فارسی: ج ۲، صص ۱۵۶۷ - ۱۵۶۸.

«ذیل نسخه شماره ۳۸۹»

۲۸. جواب خواجه نصیر طوسی به شمس‌الدین کیشی (فلسفه - فارسی)
 از: خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (درگذشته سال ۶۷۲ ه).
 آغاز: «جواب له: تا ذکر مناقب و فضایل ذات شریف و نفس نفیس خدام ملک الحکماء و العلماء سید الأكابر و الفضلاء قدوة المبرزین و المحققین کاشف أسرار المتقدمین و المتأخرین شمس‌الملة و الدین أفضل و مفخر ایران - أدام الله میامن آیامه و حصل جوامع مرامه - به مسامع دعاگوی مخلص او محمد الطوسی رسیده است».
 انجام: «و هو ولی التوفیق و ملهم التحقيق کامرانی و شادمانی و وصول امانی میسر باد با بقاء جاودانی و صلوات الله علی سیدنا محمد و آله الطاهیرین، آمین رب العالمین».

گزارش متن: جواب سؤال‌های سه گانه شمس‌الدین محمد بن احمد بن عبداللطیف کیشی (متوفای سال ۶۹۴ هـ) است. متن این جوابیه عالمانه و متواضعانه خواجه نصیرالدین محمد طوسی از سوی مدرس رضوی در صفحات ۵۰۲ - ۵۰۹ کتاب احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی درج شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۳ (۵۲ ب - ۵۴ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر. ویژگی‌های نسخه: آثار بسیار ناچیزی از رطوبت‌دیدگی بر فراز برگ نسخه قابل مشاهده است.

رک: احوال و آثار ... نصیرالدین طوسی (مدرس رضوی): صص ۵۰۲ - ۵۰۹؛ فهرست کتابخانه آقای سید محمد مشکوة به کتابخانه دانشگاه تهران: ج ۳، بخش یکم، صص ۱۸۸ - ۱۸۹.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۲۹. جواب شبهه ابن کمّونه = جواب شبهه الاستلزام (فلسفه - عربی) از: ناشناخته.

آغاز: «هذه الشبهة منسوبة إلى ابن كمّونه، مشهورة بالشبهة الاستلزام وجوده رفع عدمه السابق فهو قديم إذ لو كان حادثاً لاستلزم وجوده رفع عدمه السابق ... الجواب: لا منافات بين كون عدم الاستلزام مستلزماً لانتفاء الوجود الخاص وهو الوجود الحدوثي ...»
انجام: «لرفع المذكور موجود قديم لا ما يكون مستلزماً ورفع استلزامه كما يلزم ...»
من المناقاة فتأمل.

گزارش متن: مجموعه‌ای است از جوابات شبهه استلزام ابن کمّونه که به صورت درهم

کرد (در این نسخه) از افادات شخصیت‌هایی همچون «شیخ یحیی علیه السلام، میرزا رفیع‌الدین محمد نائینی - سلمه الله - و سلطان العلماء - آدام الله ظلّه - و نیز احتمالاً برخی فقرات نیز از ملا خلیل قزوینی» نقل گردیده و نگاشته شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق تحریری □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۲ هـ (به قرینه برگ ۳۶۲ همین مجموعه)] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک □ تعداد برگ: ۳ (۳۶۳ ب - ۳۶۵ الف) □ تعداد سطر: ۱۷ (برخی چلیپا) □ اندازه متن: ۱۵/۵ × ۱۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۰ × ۱۳ سانتیمتر □ نوع جلد: مشمعی (گالینگور) قهوه‌ای روشن با عطف تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگی‌های نسخه: برخی مطالب و عبارات در حواشی نگاشته شده است. این نسخه از آن جایی که در زمان حیات شخصیت‌هایی همچون رفیع‌الدین محمد بن حیدر نائینی مشهور به رفیعا (درگذشته به سال ۱۰۸۲ هـ) که بخشی از این رساله از افادات وی است، نوشته شده، حائز اهمیت می‌باشد.

رک: الذریعة، ج ۱۳، صص ۲۴ - ۲۵.

«ذیل نسخه شماره ۱۳۱»

۳۰. الحجج العقلية على الحشر الجسماني (فلسفه - عربی)

از: صدرالدین محمد بن ابراهیم شیرازی قوامی «ملاصدرا» (درگذشته سال ۱۰۵۰ هـ).
آغاز: «حجة عقلية استفدتها من كلام أبي الحسن العامري في بعض رسائله المعادية، على إثبات الحشر الجسماني على ما نطق به الشريعة الحقّة التي أتى بها سيدنا ونبينا سيّد الكلّ ... مقدّمة: أنّ الحشر الجسماني وهو عبارة عن عود النفس الناطقة ...»
انجام: «و ما أدرى ما أفعل بي و لا بكم إن اتّبع إلا ما يوحى و إليه مرجع قوله - عزّ اسمه - : فتبارك الذي له ملك السموات و الارض و ما بينهما و عنده علم الساعة و إليه ترجعون؛ فافهمه».

گزارش متن: دلائل عقلی بر اثبات معاد جسمانی که در منابع گوناگون به صدرالمتألهین شیرازی نسبت داده شده است، لیکن مشهور است که ملاصدرا قائل به معاد روحانی بوده و حشر جسمانی را قبول نداشته است که البته موضوعی است که

احتیاج به بررسی و تحقیق بیشتری دارد، شاید به این جهت باشد که در نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ضمن الامالی الفلسفیه آمده و از نظام الدین احمد دشتکی (در گذشته به سال ۱۰۱۵ هـ) دانسته شده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه مراد (ابن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۴۴۰ ب - ۴۴۱ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: کتابشناسی جامع ملاصدرا: صص ۳۲۳ - ۳۲۴؛ فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران: ج ۸، صص ۵۵۶ - ۵۵۷؛ فهرست کتابخانه سپهسالار: ج ۴، ص ۲۸۸؛ فهرست کتب خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی (سنای سابق): ج ۲، ص ۱۹۳.
«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۳۱. حدیث المخضب و روضة بنت أنس الزاهدة الانصارية = قصّة المذبوح فی المحراب
از: ناشناخته.
(داستان - عربی)

آغاز: «بسملة، قد جاء فی السیر و الأخبار علی حذف الأسانید أن عمر بن الخطاب دخل ذات ليلة من اللیالی مسجد رسول الله ﷺ فوجد فیہ رائحة الخمر ... ، فقال رجل سکران نائم فی المحراب ...».

انجام: «و لم تبرح روضة حتی تزوجها رجل من الأنصار و عقد بينهما علیاً ﷺ، عقد النکاح و هذا ما انتهى إلینا من القصّة علی التمام و الکمال و نستغفر الله عن الزیادة و النقصان و الحمد لله حق حمده و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله الطیبین و لا حول و لا قوة إلا بالله العلیّ العظیم، یا أرحم الراحمین».

گزارش متن: داستانی طولانی و عجیب است درباره فضایل حضرت امیرالمؤمنین

علی بن ابی طالب علیه السلام به روایت ابن عباس (براساس نسخه کتابخانه برلین) که با حذف اسانید آن در این نسخه آمده است؛ داستان مردی زن‌نما که در محراب مسجد رسول الله صلی الله علیه و آله افتاده بوده و در شبی از شب‌ها به علت استشمام بوی خمر، عمر بن خطاب به این فرد (به ظاهر خوابیده و مست) دلالت گردیده؛ سپس دانسته شد که ذبح شده و دست و پاهایش نیز به حنا خضاب گردیده است ... ، «قال لهم عمر بن الخطاب معاشر المسلمين ما تنظرون إلى هذه المصيبة، رجل مذبوح و هو زی النساء و هو مخضوب الیدین و الرجلین، هل فیکم من یعرفه ... ، أقبل أمیر المؤمنین علی بن ابی طالب ضاحکاً و قال لا إله إلا الله، صدق و الله رسول الله ... ، و انقضت الأيام ... ، فدخلت عمر بن الخطاب و إذا هو یسمع بکاء صبی فی المحراب ... ، طفلی که بر سینه‌اش ده دینار پول همراه یک نامه که روی آن نوشته شده بود: «بسم الله الرحمن الرحیم و الله والدی و لمن دعا علی هذا الصبی و أحسن تربیته فهذا صبی مظلوم حکم الله بینه و بین ظالمه و هو أحکم الحاکمین» و ادامه داستان روضه بنت انس و قضاوت حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام ... ناگفته نماند که نسخه‌ای دیگر از این اثر با اندکی اختلاف در عبارات، در کتابخانه دولتی برلین - آلمان با شماره ۹۰۹۸ نگهداری می‌شود.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ نام کاتب: [حسن بن علی بن حسن حسینی توبلی تتکانی بحرانی (به قرینه برگ ۲۵۵ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۹۷۱ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۱۳ (۲۶۲ الف - ۲۷۴ الف) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۱۱×۱۵/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۲۵×۱۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج، برون: زرد با عطف و مغزی تیماج مشکی فرسوده؛ درون: قهوه‌ای.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است. لبه برگ‌ها و صالی و ترمیم شده است. برگ پایانی نسخه، نونویس می‌باشد.

Ahlwardt, W: Verzeichniss der Arabischen Bibliothek zu Berlin, Vol. VIII,

p. 64.

«ذیل نسخه شماره ۲۴۵»

۳۲. حساب الخطائین = المسائل الست الجبریة (حساب و جبر - عربی)

از: حمزة بن علی مشهور به «سعد بیهقی» (درگذشته سده ۸ هـ).

آغاز^۱: افتاده «... و العدد المأخوذ ثانياً فی الخطاء الأول، فإن كان الخطأ آن متفقین فی کونهما زایدان أو ناقصین قسمنا تفاوت ما بین مبلغ الضرب علی تفاوت ما بین الخطائین ...».

انجام: «... و إذا زید علیها خمسها و درهمان و هو ثلثه و ثلاث حصل عشرة؛ هذا آخر ما آوردنا إلحاقه بالمختصر فلنختمه حامدین لله تعالی مفیض الجود و مصلین علی نبیه محمّد أفضل الناس فی الوجود و علی آله طیبین الطاهرین».

گزارش متن: رساله بسیار موجزی در علم حساب خطائین و جبر است که مؤلف آن به عنوان ذیل بر الشمسیه استاد خود، نظام الدین حسن بن محمّد قمی اعرج نیشابوری (درگذشته به سال ۷۲۸ هـ) نگاشته است. وی در بخشی از مقدمه خود می نویسد: «... التمس بعضهم منی أن الحق بذیله ما أهمله الأستاذ المصنّف من استخراج تلك المواد الست من المسائل و إلحاق فصل فیما یمكن استخراجها بالخطائین مجرداً عن الدلائل». این رساله در فهرست نگاری پیشین انجام رساله ای در حساب با مؤلفی ناشناخته دانسته شده، در صورتی که ربطی به آن رساله ناشناخته - که پس از تحقیق مشخص گردید نسخه ای از الفوائد البهائیة فی القواعد الحسائیة تألیف عمادالدین عبداللّه حربوی حاسب بغدادی (متوفای سال ۷۲۴ هـ) است - نداشته و خود رساله مستقلی از سعد بیهقی است که نسخه دیگری از آن به شماره ۶۱۱۲/۴ در فهرست همین کتابخانه معرفی شده است که بدین وسیله تصحیح و استدراک می گردد. ناگفته نماند این رساله فقط حاوی ربع اثر است و مابقی افتاده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ نام کاتب: صدرالاسلام بن ابوالمولی^۲ □ تاریخ کتابت: سال ۹۸۲ هـ □ عنوان ها و نشانی ها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک □ تعداد برگ: ۱ (۱۲۸ الف) □ تعداد سطر: ۱۲ □ اندازه متن: ۱۰×۵/۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹×۱۳/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه ای □ رقم کاتب: «تم الرسالة الشریفة

۱. آغاز اصل کتاب براساس نسخه شماره ۶۱۱۲/۴ موجود در همین کتابخانه عبارت است از: «بسملة، یقول ...، لما ساعد القدر علی بلوغ الامل من اتمام جماعة من الطلاب قراءة هذا المختصر ...».

۲. در نام کاتب دست برده شده است.

بعون الله وحسن توفيقه فی ۱۷ شهر رجب المرجب سنة ۹۸۲ هـ ببلدة شیراز علی يد الفقير إلى الله الغنی العالی صدر الاسلام بن ابوالموالی - غفر الله ذنوبهما و ستر عیوبهما - .
ویژگی‌های نسخه: آثار رطوبت‌دیدگی بر فراز برگ دیده می‌شود.

رک: فهرست نسخ خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران: ج ۸، ص ۷۱۴.
«ذیل نسخه شماره ۶۳»

۳۳. حساب الخطائین و حساب وزن الأعمال (حساب - عربی)

از: نظام‌الدین حسن بن محمد قمی نیشابوری مشهور به «اعرج» (درگذشته سال ۷۲۸ هـ).
آغاز: «تذنیب إنه کان من جنس الاتفاق بعد طول الفراق إني استعدت بالمعاودة إلى جناب الملك الأعظم ... شمس الملة و الحق و الدنيا و الدين جمال الاسلام ... محمد بن الملك الأعظم السعيد المغفور ... جمال الحق و الدين ابراهيم بن محمد الطبسی ... و التفت خاطره العاطر إلى مطالعة هذه الرسالة ... فأشار - مد الله ظله - ... أن الحق بها حساب الخطائین و حساب وزن الأعمال ... فأقول أما حساب الخطائین فمعناه ...»
انجام: «و فی الوزن بحيث يتوافقان بعد الغلطین لکنه نافع فی تشحید الذهن و مؤکد لصحة العمل و العمدة هی ما ذکرنا و التوفیق من واجب الوجود و مفيض الخیر و الجود».
گزارش متن: رساله مختصری است در حساب خطائین که از سوی مؤلف بر الشمیة فی الأصول الحسابیة خودش مزیل و ملحق ساخته است. گفتنی است همچنان که مرحوم آغا بزرگ تهرانی نیز در الذریعة (ج ۱۴، ص ۲۲۹) تأکید کرده، انجام نسخه «فہذه قوانین إذ اتقنت حفظها ملکت زمام استخراج مطالب شریفة فی فن الحساب و هو الموفق للصواب [وإليه المرجع و المآب]» می‌باشد و «تذنیب» (همین نسخه) را نباید جزء الشمیة دانست و درواقع رساله مستقلی است که مؤلف به نام جمال‌الدین ابراهیم بن محمد طبسی آن را تألیف و به کتاب خویش الشمیة ملحق نموده است. این اثر (ذیل) جز تألیف سعد بیہقی (قرن ۸ هـ) است که آن نیز ذیل الشمیة است و نسخه‌های چندی از آن در این کتابخانه موجود است که نسخه پیش گفته یکی از آنهاست. ناگفته نماند که در فهرست‌نگاری نخستین این رساله جزء الشمیة دانسته شده و انجام این رساله نیز انجامه الشمیة معرفی شده است که بدین وسیله استدراک و تصحیح می‌گردد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ نام کاتب: صدرالاسلام بن ابوالموالی^۱ □ تاریخ کتابت: سال ۹۸۲ هـ □ محل کتابت: دارالسلطنة شیراز □ عنوان ها و نشانی ها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک □ تعداد برگ: ۵ (۶۷ ب - ۷۱ ب) □ تعداد سطر: ۱۲ □ اندازه متن: ۱۰×۵/۶ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹×۵/۱۳ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای □ رقم کاتب: «وقع الفراغ من تسويد هذه النسخة فی يوم الأحد ۱۵ من شهر رجب المرجب سنة اثنی و ثمانین و تسعمئة هجرية على يد العبد الفقير إلى الله الغنی العالی صدرالاسلام بن ابوالموالی - غفر الله ذنوبهما و ستر عيوبهما - در دارالسلطنة شیراز - صانها الله عن الآفات و الأعواز - صورت تحریر یافت».

ویژگی های نسخه: چند حاشیه نویسی با نشان «مفتاح» دارد که به نظر می رسد از مفتاح الحساب غیاث الدین جمشید کاشانی نقل گردیده است. آثار اندکی از رطوبت دیدگی بر فراز و لبه زیرین برگ ها قابل مشاهده است.

«ذیل نسخه شماره ۶۳»

۳۴. حسن و دل

(ادب - فارسی)

از: محمد رضی (رضی الدین) بن محمد شفیع مستوفی سرخابی تبریزی متخلص به بنده (درگذشته سال ۱۲۲۲ هـ).

آغاز: «بسم الله تيمناً بذكره الأشرف الأعلى،

ای نام همایونت طغراجه فرمان ها خورشید صفت طالع از مطلع ایمان ها ... انوار آفتاب جمال لایزالی از آن اسنی است که خفّاش طبیبان ظلمتکده حدوث در ساحت ثنای آن بال فشانی تواند نمود ... و بعد بر رأی روشن دلان آگاه عرضه می دارد که در این تیره شب ناامیدی که رهروان مراحل وجود از ظلمت، راه گم کرده اند ... رخسار شاهد حکایت را به گلگونه بلاغت آرایش دادن ...».

انجام: «و به نوک خامه واسطی نژاد رخسار عرایس نقابش این معانی را چهره گشای نمود و به فرمان بر آن ممالک و مستحفظان ...» افتاده.

گزارش متن: نثر ادبی و عرفانی بسیار شیوایی است که در نسبت آن در منابع و مصادر کتابشناختی بین دو نفر، یعنی میرزا محمد رضی (رضی‌الدین محمد) بن محمد شفیع مستوفی سرخابی تبریزی متخلص به بنده (درگذشته به سال ۱۲۲۲ هـ) و میر محمد رضی بن محمد شفیع مستوفی خراسانی (درگذشته پس از سال ۱۰۷۹ هـ) صاحب ربیع المنجمین، المطلع و ... خلط شده است؛ البته براساس نسخ موجود و تحقیقی که مرحوم آغا بزرگ در الذریعة (ج ۹/۱، ص ۳۷۲) نموده به نظر می‌رسد همان که در فوق نوشته شد، صحیح باشد، لیکن از آن جایی که نسخه حاضر ملحق به حاشیه‌ی ارشاد الأذهان اثر مرحوم محقق کرکی با کتابت سال ۱۰۶۶ هـ است، به نظر می‌رسد که برگ‌های الحاقی انجام نسخه مذکور نیز مربوط به همان زمان باشد که اگر چنین امری صحیح بوده باشد باید اندکی در نسبت مذکور تردید نمود، البته بنابر نظر تولیت و ریاست محترم کتابخانه، اگر برگ‌های الحاقی را از قرن دوازدهم هجری نیز بدانیم مشکلی نیست، از این رو منافاتی نداشته و نهایت این که نسخه مربوط به نیمه سده ۱۲ هـ است. باید توجه داشت که مؤلف نیز مستوفی دربار نادر شاه (مقتول سال ۱۱۶۰ هـ) و نیز مستوفی دربار فتحعلی شاه قاجار در اوایل حکومت وی بوده است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ تاریخ کتابت: نیمه سده ۱۲ هـ □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی (برخی نانوشته) □ نوع کاغذ: شرقی نخودی تیره آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۷ (۱۴۷ ب - ۱۵۳ ب) □ تعداد سطر: ۲۵ □ اندازه متن: ۱۵×۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۹/۵×۱۰ سانتیمتر □ نوع جلد: میشن قهوه‌ای روشن.

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است. آثار رطوبت‌دیدگی بسیار ناچیزی بر لبه برخی برگ‌ها مشاهده می‌گردد. روی برگ «۱۴۹ الف» یک مهر مربع «محمدتقی بن علی نقی ۱۱۸۱» و روی برگ انجام نیز مهر بیضی «عبده محمد ابراهیم بن محمدتقی ۱۲۰۹» آمده است.

رک: الذریعة: ج ۷، صص ۱۶-۱۷ و ج ۹، بخش ۲، ص ۳۷۲؛ طبقات اعلام الشیعة (قرن ۱۱ هـ): ص ۲۲۵؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی: ج ۵، صص ۳۶۷۵-۳۶۷۶؛ دانشمندان آذربایجان: ص ۱۲۶.

«ذیل نسخه شماره ۷۹»

۳۵. حکایهٔ ادریس النبی علیه السلام (داستان - عربی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «بسملة، قال رسول الله ﷺ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ مَلَكاً اسْمُهُ رُوحٌ وَ لَيْسَ فِي الْمَلَائِكَةِ أَكْثَرُ مِنْهُ خَلْقُهُ إِلَّا اسْرَافِيلُ عليه السلام، ... قال الروح: الهی و سیدی، دلّنی علیه فأوحی الله سبحانه و تعالی أن أهبط إلى الأرض، قال فهبط الروح إلى منزل ادریس عليه السلام، فرآه فی عمل الخیاطة ...».

انجام: «ثم ذكره فی القرآن المجید «وَإِذْ كُنَّا فِي الْكِتَابِ اِذْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقاً نَبِيّاً * وَرَفَعْنَاهُ مَكَاناً عَلِيّاً» تم الخبر و الحمد لله رب العالمین و صلى الله على محمد و آله اجمعین».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ نام کاتب: [حسن بن علی بن حسن حسینی بحرانی توبلی تتکانی بحرانی (به قرینه برگ ۲۵۵ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۹۷۱ هـ] □ عنوان ها و نشانی ها: مشکی و قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۳ (۲۶۰ ب - ۲۶۲ الف) □ تعداد سطر: ۱۷ □ اندازه متن: ۱۱×۱۵/۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷/۵×۲۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج، برون: زرد با عطف و مغزی تیماج مشکی فرسوده؛ درون: قهوه‌ای.

ویژگی‌های نسخه: این اثر در حاشیه تصحیح گردیده است. لبه برگ‌ها به صورت غیراصولی و فنی ترمیم و وصالی شده است.

«ذیل نسخه شماره ۲۴۵»

۳۶. حکایه الصابر (داستان - عربی)

از: ابو عبد الله وهب بن منبه انباری صنعانی (درگذشته سال ۱۱۴ هـ).

آغاز: «قوله «يُوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ» الآية؛ معناه و اذکر اُیوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ، و قال وهب بن منبه: إِنَّ اُیوبَ كَانَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ وَ كَانَ ذَا مَالٍ كَثِيرٍ مِنَ الْإِبِلِ وَ الْغَنَمِ وَ كَانَ زَاهِدًا عَابِدًا يَقُومُ بِاللَّيْلِ وَ يَصُومُ بِالنَّهَارِ وَ كَانَ لَهُ قَصْرٌ لَهُ أَرْبَعَةُ أَبْوَابٍ عَلَى كُلِّ بَابٍ مِنْهَا خِوَانٌ لِلْيَتَامَى وَ خِوَانٌ لِلْغُرَبَاءِ وَ خِوَانٌ لِلْمَسَاكِينِ وَ خِوَانٌ لِلْأَرَامِلِ فَحَسَدَهُ إِبْلِيسُ عَلَى عِبَادَتِهِ ...».

انجام: «و يقال لَمَّا أَمْطَرَ عَلَيْهِ مَرَادٌ مِنْ ذَهَبٍ، قَالَ: إِنِّي مَسْتَنِي الضَّرَّ، لِأَنِّي حَسَبْتُ أَنَّ ثَوَابِي فِي الْآخِرَةِ، فَلَمَّا أَمْطَرَتْ عَلَيَّ فِي الدُّنْيَا مَسْتَنِي الضَّرَّ؛ تَمَّتْ حِكَايَةُ الصَّابِرِ».

گزارش متن: داستان مصائب و گرفتاری‌های حضرت ایوب علیه السلام است که از تفسیر القرآن صنعانی نقل گردیده است. ناگفته نماند که مؤلف برادر ابن منبه، همام صنعانی صاحب الصحیفة الصحیحة است که نسخه‌ای از آن اثر در کتابخانه ظاهریه در دمشق موجود است. ضمناً مؤلف، ایرانی تبار بوده که خانواده‌اش سال‌ها پیش از سوی انوشیروان کسری به یمن فرستاده شده بودند و آنان درواقع از کارگزاران دولت ساسانی در یمن بوده‌اند؛ ذهبی در المعنی (ج ۲، ص ۷۲۷) درباره وی گوید: «وهب بن منبه ثقة، مشهور قصاص، خیر».

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: [سال ۱۱۲۷ هـ] (به قرینه برگ ۸۰ ب) □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی □ نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهر زده □ تعداد برگ: ۴ (۱۱۳ ب - ۱۱۶ ب) □ تعداد سطر: ۲۱ □ اندازه متن: ۸/۵ × ۱۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۶/۵ × ۲۳ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج یشمی با ترنج ضربی با زمینه گل و بوته و مرغ و گوزن.

رک: شذرات الذهب، ج ۱، صص ۲۶۱ - ۲۶۲؛ هدیة العارفین: ج ۲، ص ۵۰۱.
«ذیل نسخه شماره ۱۹۵»

۳۷. حکم امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام = تلخیص الغرر والدرر

(حدیث - عربی)

مؤلف: ناشناخته.

آغاز: «مما ورد من حکم امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام فی حرف الثاء، قال علیه السلام: ثمرة العلم معرفة الله، ثمرة الايمان الفوز عند الله، ثمرة العفة الصيانة، ثمرة الدين الأمانة، ثمرة العقل صحبة الأخیار...».

انجام: «جاور القبور تعتبر، جاور العلماء تستبصر، جميل القصد تدل على طهارة المولد، جود الفقير أفضل الجود...» ناتمام.

گزارش متن: تلخیصی از کتاب غرر الحکم و درر الکلم من کلام امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام، تألیف قاضی ناصح‌الدین ابوالفتح عبدالواحد بن محمد بن عبدالواحد تمیمی آمدی (درگذشته به سال ۵۵۰ هـ) شامل حرف الثاء و حرف الجیم است.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۷ هـ] □ محل کتابت:

[مشهد] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۲ (۱۲۴ الف - ۱۲۵ الف) □ تعداد سطر: ۱۵ □ اندازه متن: ۶/۵ × ۱۳ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۱ × ۱۸/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته.

ویژگی‌های نسخه: پس از این رساله فوایدی شامل کلماتی که هنگام قرائت سوره توبه به جهت فقدان بسم الله آن سوره خوانده می‌شود، نکته‌ای در مستحسنان قرائات که در سیزده جای قرآن است، شرح اصطلاحات فقهی «الاشهر، الاشبه، الاظهر، الاصح، الاحوط، الاولى، علی قول، قول مشهور، الشيخ، الشيخین، المشایخ الثلاثة، المشایخ الخمسة و...» آمده است.

«ذیل نسخه شماره ۹۳»

۳۸. حلّ مشکلات الإشارات والتنبیّات (فلسفه - عربی)

از: خواجه نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن طوسی (درگذشته سال ۶۷۲ هـ).
آغاز: ناقص «... آخر كلامه فی کیفیتة الأخبار عن الغیب، تنبیّه: و لعلّك قد تبلغك عن العارفين أخبار [لا] تكاد تأتي بقلب العادة فتبادر إلى التکذیب و ذلك مثل ما یقال إنّ عارفاً استسقى للناس فسقوه ... لما فرغ عن بیان الآيات الثلاثة المشهورة التي تنسب إلى العارفين ...».

انجام: «و هو آخر فصول الكتاب فهذا ما تيسر لي من حلّ مشکلات كتاب الإشارات والتنبیّات مع قلة البضاعة و قصور الباع فی هذه الصناعة و تعذر الحال و تراکم الاشتغال و التزام الشرط المذكور فی مفتتح الأقوال و أنا أتوقع ممّن يقع علیه کتابی هذا أنّ يصلح ما يعیر علیه من الخلل و الفساد بعد أن ينظر فيه بعین الرضا و يتجنب طریق العناد و الله ولیّ السداد و الرشاد و منه المبدأ و إليه المعاد».

گزارش: شرح الإشارات و التنبیّات شیخ الرئيس ابوعلی سینا (در گذشته به سال ۴۲۷ هـ) است. این اثر در واقع نقدی بر شرح الإشارات فخر رازی (در گذشته به سال ۶۰۶ هـ) است. مرحوم خواجه نصیر در مقدمه این اثر می‌نویسد که فخر رازی در اعتراض ورده بر ابن سینا از حد اعتدال گذشته، چنانچه اثر او از شرح گذشته و جرح شده، بر

همین اساس برخی برادران از من درخواست کردند تا منصفانه مراد مصنف و جواب اعتراضات فخر رازی را بیان نمایم ... گفتنی است که این اثر در اواسط ماه صفر المظفر سال ۶۴۴ هـ پایان یافته است. نخستین بار این کتاب در سال ۱۲۸۱ هـ در تهران و بار دوم در سال ۱۲۹۳ هـ در لکهنو - هند و بار سوم در سال ۱۳۲۵ هـ در قاهره به صورت چاپ سنگی به چاپ رسیده است. ناگفته نماند که نسخه حاضر مشتمل بر بخش پایانی کتاب می‌باشد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: [شاه‌مراد (ابن نقد علی) فراهانی ورامینی (به قرینه برگ ۴۴۷ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۳ (۴۴۲ ب - ۴۴۴ الف) □ تعداد سطر: ۲۷ □ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج ضربی زمینه طلایی، قرمز و طرح گل و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکی؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

رک: الذریعة: ج ۷، ص ۷۵؛ معجم المطبوعات العربية فی ایران: ص ۵۷۱؛ المعجم الشامل للتراث العربی، المطبوع: ج ۳، ص ۵۲۴.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

۳۹. خبر یوم الغدير (عقاید و حدیث - عربی)

به روایت: ابوالعباس عبدالله بن عباس بن عبدالمطلب مدنی قرشی هاشمی (در گذشته سال ۶۸ هـ).

آغاز: «خبر یوم الغدير عن عبدالله بن عباس، قال: لما رجع رسول الله ﷺ، من حجة الوداع برید^۱ المدينة، فلما أن ...^۲ بغدير خم هبط عليه جبرئيل ﷺ، فقال: يا محمد، أن الله، عز وجل، يقرئك السلام و يأمرک أن تنزل هذا المكان، فإنه منزل الأنبياء والأوصياء ممن تقدم من قبلك و تنصب علياً ﷺ علماً للناس وإماماً من بعدك في هذا الموضع، فإنه

۱. در مجمع البحرين (الطريحي): ج ۱، ص ۱۳۶ در این باره چنین آمده است: البرید، بالفتح علی فعیل: أربعة فراسخ، اثنا عشر ميلاً و روی فرسخان ...

۲. یک کلمه خوانده نشد.

مشهد من مشاهدی ... ، ثم قال له جبرئیل: خذْ یا محمد، قال ... قوله تعالى: «یا ایها الرسول بلغ ما أنزل إلیک وإن لم تفعل فما بلغت رسالاته و الله یعصمک من الناس إن الله لا یهدی القوم الکافرین ...».

انجام: «فمن كنت مولاه فهذا علیّ مولاه، اللهم وال من والاه و عاد من عاداه و انصر من نصره و اخذل من خذله ... يقول:

ینادیهم یوم الغدیر بنبیهم	بخم فاسمع بالنبی منادیا
یقول فمن مولاکم و ولیکم	فقالوا و لم یبدوا هناك نعامیا
إلهک مولانا و أنت ولینا	و لن تجدن منا لك الیوم عاصیا
فقال له قم یا علی فإننی	رضیتک من بعدی إماماً و هادیا
هناک دعا اللهم وال ولیه	وکن للذی عاد أعلى معادیا
فأصفی بها دون البریة کلها	علیاً و سماء الوصی المواخیا».

گزارش متن: خبر یوم الغدیر (۱۸ ذی الحجة سال ۱۰ هـ) به روایت عبداللّه بن عباس است که در آن مشروح داستان و وقایع حجة الوداع آمده است. پایان این رساله مزین به چند بیت از اشعار حسان بن ثابت گردیده است که در واقع جزء خبر غدیر محسوب می گردد.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ تاریخ کتابت: سده ۹ هـ □ عنوان ها و نشانی ها: شنگرف □ نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۲۱۸ ب - ۲۱۹ ب) □ تعداد سطر: ۲۴ □ اندازه متن: ۹/۵×۱۴ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۳/۵×۸ سانتیمتر □ نوع جلد: تیماج قهوه ای روشن، مجدول (فرسوده).

ویژگی های نسخه: آثار رطوبت دیدگی بر لبه زیرین برگ ها قابل مشاهده است. برخی برگ ها مرمت غیر اصولی و فنی گردیده به طوری که برخی مطالب متن زیر و صالی مانده است. «ذیل نسخه شماره ۶۷»

۴۰. خطبة البیان - الملاحم و الفتن (ملاحم - عربی)

منسوب به امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (شهادت سال ۴۰ هـ)

آغاز: «بسملة، الخطبة التي خطب بها فی البصرة و هو قائم علی حجارة نصبها له جعدة بن هبيرة المخزومی و علیه مدرعة من صوف و حمایل سیفه من لیف، ثم إنه

حمدالله و أثنى عليه و ذكر النبي فصلی عليه، ثم قال أيها الناس إصغوا إليّ بعين اليقين و المواظبة على الدين ... فأنا الوفا، أنا ابن عمّ الرسول، أنا زوج البتول ... أنا عليّ بن أبي طالب من عرفني فقد اكتفى ...».

انجام: «فعند ذلك ينادى مناد من السماء يملأ صوته الجهات الأربع: خرج الإمام صاحب الزمان و نزل عيسى بن مريم عليه السلام و معه روح الأمين ...، فلا يرتاب من كلامي إلا المغرور و أستغفر الله لي و لكم و لجميع المؤمنين و المؤمنات؛ ثم نزل عن المنبر و حمده و صلى الله على سيدنا محمد النبي و آله الطاهرين».

گزارش متن: خطبه‌ای منسوب به امیرالمؤمنین علی عليه السلام است که در بصره ایراد شده است و در واقع بخشی از خطبه‌البيان منسوب به حضرت است که البته با نسخه چاپ شده در نجف اشرف (۱۳۷۰ هـ) تفاوت‌هایی نیز دارد. در این خطبه نیز از ملاحم و فتن و علائم آخرالزمان و ظهور امام مهدی عليه السلام سخن به میان آمده است. ناگفته نماند که براساس پژوهش‌هایی که شخصیت‌های علمی شیعی همچون استاد جعفر مرتضی عاملی انجام داده‌اند، انتساب این خطبه به حضرت امیرالمؤمنین عليه السلام را بسیار بعید و محل تأمل دانسته‌اند. ناگفته نماند که پیش از رساله در این مجموعه خطبه‌البيان مشهور نیز آمده است که فاقد بخش حاضر (این نسخه) است، بعید نیست که در واقع بخشی از آن بوده باشد، لیکن در این رساله مستقل آمده؛ برخی فقرات خطبه آغازین آن اندکی اختلاف در خطبه‌البيان چاپ نجف اشرف دیده می‌شود.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نسخ □ نام کاتب: [حسن بن علی بن حسن حسینی توبلی تتکانی بحرانی (به قرینه برگ ۲۵۵ الف)] □ تاریخ کتابت: [سال ۹۷۱ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکی و قرمز □ نوع کاغذ: شرقی نخودی □ تعداد برگ: ۵ (۲۵۶ الف - ۲۶۰ ب) □ تعداد سطر: ۱۵ □ اندازه متن: ۱۱×۱۵ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۷/۵×۲۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو تیماج، برون: زرد با عطف و مغزی تیماج مشکی فرسوده؛ درون: قهوه‌ای.

ویژگی‌های نسخه: این اثر در حاشیه تصحیح گردیده است. لبه برگ‌ها به شکل غیرفنی و اصولی ترمیم شده است.

رك: الذریعة: ج ۷، ص ۲۰۰.

«ذیل نسخه شماره ۲۴۵»

(ادب - عربی)

۴۱. الخطب و التحميدات

از: شیخ الرئيس ابوعلی حسین بن عبداللہ بن سینا (درگذشته سال ۴۲۷ هـ).
آغاز: «بسملة، الحمد لله الذى أوحى إلى قیمة الملكوت أن یکنسوا ما یلی عرصاته
فی جرف هار فلما استقرّ فضله قراراً ... الحمد لله الذى أنشأ نوراً محجوباً ... الحمد لله
الذى وكل وجه العزة بالحول ...».

انجام: «الحمد لله الذى خلق الإنسان و فضله ... أقرب العزة القصوى ... ما یشکرون لقد
قالوا قولاً محیلاً و سلم تسليماً دائماً كثيراً، تمت ... و لله الحمد أولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً».
گزارش متن: مجموعه‌ای است از خطب و تمهیدات که به نظر می‌رسد مربوط به آثار
وی بوده باشد. باید توجه داشت که این اثر به جز رساله خطبه و الخطبة التوحیدیه وی
است، نیز به ظاهر هیچ ارتباطی با انتفاء ما نسب إليه فی الخطب وی ندارد. به هر تقدیر در
انجام این نسخه چنین آمده است: «تمت الخطب و التحميدات من کلام الشیخ أبی علی
الحسین بن عبداللہ بن سینا البخاری». متأسفانه در منابع، فهرس و مصادر تکنگاری
موجود، جز مرحوم یحیی مهدوی آن هم به صورت بسیار گذرا به نسخه‌ای از آن
دسترسی نیافتیم که به نظر می‌رسد منحصر به فرد بوده باشد؛ و الله العالم.

گزارش نسخه: □ نوع خط: نستعلیق □ نام کاتب: شاه مراد (ابن نقدعلی) فراهانی
ورامینی □ تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] □ عنوان‌ها و نشانی‌ها: مشکى و قرمز □ نوع
کاغذ: شرقی نخودی ضخیم □ تعداد برگ: ۲ (۳۱۶ ب - ۳۱۷ الف) □ تعداد سطر: ۲۷
□ اندازه متن: ۱۱/۵ × ۲۰ سانتیمتر □ اندازه جلد: ۱۸ × ۲۷/۵ سانتیمتر □ نوع جلد: دورو
تیماج؛ برون: مشکى، ضربی، مجدول زرین با ترنج و سرترنج طلایی، قرمز و طرح گل
و بوته، دارای لبه برگردان با عطف تیماج مشکى؛ درون: زرشکی مجدول به زر □ رقم
کاتب: «تمت ... علی ید العبد المتقبع بالذنوب المدثر للعیوب شاه مراد فراهانی فی اواخر
شهر شوال المکرم سنة ۱۰۷۲ اثنی و سبعین بعد الألف من الهجرة النبویة».

ویژگی‌های نسخه: در حاشیه تصحیح گردیده است و نسخه بدل برخی کلمات به
حرف «خ، خل» آمده است.

رک: فهرست نسخه‌های مصنفات ابن سینا: ص ۳۱۳.

«ذیل نسخه شماره ۲۸۶»

